

УСТАНАК СРБА И АРБАНАСА У СТАРОЈ СРБИЈИ ПРОТИВ ТУРАКА 1737—1739 И СЕОБА У УГАРСКУ.

Док је у нашој и немачкој историографији до танчина познат први устанак Срба и Арбанаса у Ст. Србији уз аустриску војску против Турака 1689/90, заједно с узмицањем српског народа с Арсенијем III за аустриском војском на север, т. зв. Првом сеобом Срба у Угарску под Арсенијем III Чарнојевићем;¹ дотле се много мање зна о другом сличном устанку Срба и Арбанаса у Ст. Србији против Турака 1737—39, или о т. зв. Другој сеоби Срба у Угарску под Арсенијем IV Јовановићем Шакабентом.

И стручна литература о овом устанку и сеоби много је мања и непотпунија. Стручно војнички је цео тај аустриско-турски рат описао на основу оригиналних извештаја аустриске врховне команде из Србије Дворском Ратном Већу и цару Карлу VI, аустриски војни писац мајор Ангели.² Но слаба страна овог иначе досада најбољег описа аустриско-турског рата 1737—39 лежи за нас у томе, што се Ангели врло мало обзирао на учешће Срба и Арбанаса у том рату уопште, а нарочито пак на диверзију аустриског пуковника Лентула према Новом Пазару, која је и подузета ради тога, да се дигну на устанак против Турака и Срби и Арбанаси у Ст. Србији. Ангели је тај поход на Нови Пазар само тек узред³ додиривао, не употребивши о њему у бечком ратном архиву сачуване оригиналне рапорте пуковника Лентула главној Команди.

Више пажње учествовању Срба и Арбанаса у том рату обратио је генерал Шметау, командант инфантерије у Секендорфовој главној армији, која је 1737 продирала у Србију. С једним одељењем војске послат је Шметау из нишког главног табора у Нови Пазар пуковнику Лентулу у помоћ, али је допро само до Приштине и вратио се натраг, полуобављена посла. Шметау-ови лични непријатељи у Бечу покушали су да и њега као странца (Пруса) увуку у парницу против главног војсковође у том рату, фелд-маршала Секендорфа, који је због слома аустриске војске у Србији 1737 у октобру т. г. смењен и оптужен, али је Шметау успео да се оправда и постао је, шта више, и заповедник Београда 1739, непосредно пред његовом предајом Турцима.⁴ За време целог рата Шметау је водио кратак дневник о свим догађајима и ратним операцијама са кратким завршним судовима о свакој години рата 1737—1739. Нарочито је с дана на дан бележио догађаје за време своје експедиције на Косово, као и вести које је при том о Лентулову походу на Нови Пазар добијао, али је и он при том мало спомињао Србе и Арбанасе, и то не увек објективно.

¹ Преглед главне литературе с кратком карактеристиком појединих дела навео сам у свом раду: Прилози историји српско-арбанаског устанка 1689—1696 г. (Архив за арбанску старину, језик и етнологију 1924, књ. II, св. 1., стр. 11—13.).

² *M. v. Angeli, Der Krieg mit der Pforte 1736—39* [Mittheilungen des K. K. Kriegsarchivs, Wien III (1881), 247—339].

³ *Ibidem*, p. 311, 313, 317, 318.

⁴ Биографија у: Wurzbach, Biograph. Lexicon XXX, 188—191.

И Шметауов ратни дневник у главном је субјективно обојен с провидном тенденцијом, да од себе отклони сваку одговорност због сталних неуспеха аустриске војске, приписујући их међусобном ривалству и личној неспособности главних војсковођа, који су сви завршили у заточењу. Због отворене критике врховног вођства Шметауови мемоари нису, наравно, могли изаћи за његова живота, него су штампани тек после његове смрти († 18 ауг. 1751) и за најкраће су време доживели четири издања.⁵

У кратком изводу, не увек тачно, употребљени су делимично Шметауови мемоари у српском преводу с француског оригинала у „Одломцима из историје Београда.“⁶

Код Немаца је затим делимице описано учешће Срба и Арбанаса у том рату и у анонимној биографији фелдмаршала Секендорфа,⁷ коју је написао његов унук, граф Терезијанус Секендорф-Абердар⁸ (1758—1825) на основу докумената, оригиналних писама и разних састава самога фелдмаршала, које је нашао у породичном архиву дворца Оберцена код Ансбаха у Баварској. И та је биографија написана тенденциозно, да се Секендорф оправда. Шметауови мемоари, који Секендорфа не штеде, називају се ту „продуктом врле црне жучи, или — већ неверног памћења.“ Штета само, што су Секендорфови документи о његовим везама са Србима, нарочито о његовим преговорима са патријархом Арсенијем, тек делимично и нејасно употребљени.

Чиновник Ратног Архива у Бечу Јован Лангер у целини је штампао у свом иначе површном раду под варљивим насловом „Прелаз пећког патријарха Арсенија Јовановића с једом групом Срба и Албанеза у Аустрију,“⁹ поред важног писма студеничког архимандрита Василија команданту Београда (8 марта 1737): о готовости Арсенија IV и народних вођа у Старој Србији да дигну помоћни устанак на Турке кад се аустриска војска тамо појави, само још занимљиво писмо генерала де ла Церде о његовим неуспелим покушајима 1739, да с патријархом Арсенијем пребегле Србе и Арбанасе војнички организује, и њихове три молбе да им се додели земљишта за насељавање. О самом пак устанку Срба и Арбанаса с патријархом Арсенијем на Турке или о њиховој сеоби у Угарску, ту готово и нема говора.

Али је за то много писано о арбанаском насељу Климената у Срему, особито на немачком језику. Но Талоцијева, досада најбоља историја тога арбанаског насеља¹⁰ има ту слабу страну, што у њој није употребљена стручна литература на нашем језику, нарочито изворно написани „Кратак преглед историје Климената“ од Јована Томића¹¹ и од њега штампани „Меморијал непознатог писца о Климентима почетком XVII века“.¹² И Лентулов поход на Нови Пазар описан је ту врло површно, без употребе главних изворних дела од Шметауа, Секендорфа, Ангелија и др. Највише пажње поклоњено је насељавању Климената у Срему, али је и о том питању Талоци превидео

⁵ Mémoires secrets de la guerre d' Hongrie durant les Campagnes de 1737, 38 et 39 avec Reflexions critiques. Francfort 1772. Друго издање 1786. — *M. Horvat*, Historia arcana Belli Turcici 1737, 38 et 39 cum animadversionibus criticis. Tyrnaviae 1775. — Geheime Nachrichten von dem Kriege in Ungarn in den Feldzügen 1737, 38 und 39 und den bey Belgrad geschlossenen Frieden. Aus dem Franz. übersetzt von E. C. v. R. Frankfurt u. Leipzig 1778. — У овом раду наводимо ово последње издање.

⁶ Годишњица Н. Ч. VIII (1886).

⁷ Versuch einer Lebensbeschreibung des Feldmarschalles Grafen v. Seckendorf, meist aus ungedruckten Nachrichten bearbeitet. 1792, II. Bd.

⁸ *Wurzbach*, Biograph. Lexicon XXXIII, 269.

⁹ *Johann Langer*, Nord-Albaniens und der Herzegovina Unterwerfungs-Anerbieten an Oesterreich 1737—1739. I. Der Übertritt des Patriarchen von Ipek, Arsenius Iovanovich, und einer Schaar Serben und Albanesen nach Oesterreich. Archiv für oester. Geschichte LXII (1880), p. 247—253.

¹⁰ *Dr. L. Thalloczy*, Albaner in Syrmien (Illyrisch-albanische Forschungen. München und Leipzig 1915, p. 302—323).

¹¹ *Јов. Н. Томић*, О Арнаутима у Ст. Србији и Санџаку. Б. 1913, стр. 71—93.

¹² Споменик С. К. А. 37.

у употребљеним бечким, и карловачком митрополитском архиву доста важне грађе.

Посебне монографије о том Устанку и сеоби Срба и Арбанаса у Угарску нема ни у нашој историографији. Јован Томић је тај устанак и сеобу тек кратко и узгредно описао у својој темељној књизи „О Арбанасима у Старој Србији и Санџаку”¹³ употребивши при том и нових података из талијанских архива. Милутин Јакшић је пак у својој монографији о Арсенију IV., у главном, Рајићеве резултате о том устанку и сеоби попунио с нешто нове грађе из митрополитског архива у Карловцима.¹⁴

Ми ћемо овде покушати, да на основу нове архивске грађе и односне литературе опишемо цео тај српско-арбански устанак против Турака 1737 до 1739 овим редом: после кратког прегледа општег стања Срба и Арбанаса у Ст. Србији пре рата и претходних тајних преговора српског и арбанаског вишег свештенства и народних вођа из Ст. Србије с Аустријанцима ради подизања помоћног устанка на Турке кад се аустриска војска појави у оним крајевима, опширније ћемо описати сам тај српско-арбанаски устанак на основу нове грађе из Ратног и Коморског Архива у Бечу, Митрополитско-патријаршког Архива у Карловцима и приватног породичног архива српских кнезова Рашковића од Старога Влаха,¹⁵ који су у оба устанка поред пећких патријараха учествовали као вође Срба и Арбанаса. Као последицу неуспеха тога устанка услед општег неуспеха аустриске војске у том рату, изнећемо најпосле повлачење Арсенија IV с једним делом српских и арбанаских устаника за аустриском војском на север и насељавање њихово у Срему и Јужној Угарској.

Као у рату против Турске 1689, тако је Аустрија своје продирање у Ст. Србију и у рату 1737—39 засновала и на унапред уговореном устанку Срба и Арбанаса против Турака, чим аустриска војска дође на домак оних крајева. Главни ослонци те аустриске политике у Ст. Србији били су и овај пут пећки патријарх Арсеније IV и кнез од Старога Влаха, Атанасије Рашковић.

Као члан стародревне породице бератлиских кнезова Рашковића имао је кнез Атанасије за жену рођену сестру патријарха Арсенија, Анђелију,¹⁶ и уживао је највише угледа од свих народних првака и вођа у оним крајевима.

У „свидѣтелству истинномъ,”¹⁷ издатом у Новом Пазару у августу 1763, потврдили су својим потписима и печатима: пећки патријарх Василије Јовановић, хиландарски архимандрит Јелисеј родом Рашанин, митрополит рашки Јефтимије, архимандрит студенички Константин и игуман Рувим, дечански игуман Захарије и новопазарски протопрезвитер Андреја Николаев, да Рашковића породица „от древних књазеи и владетелеи сербских происходјат и да иста фамилија по изгублении кралевства сербскога под деспотам на шими всеју Расијеу от времена на времје владели и повелители били даже до турскога всецелаго нашествија и потчиненија земл.” Границе њихова кнежевства биле су са истока град Звечан на Ситници, са севера Маглич на до

¹³ *Јов. Н. Томић*, о. с. р. 54—60.

¹⁴ *Милутин Јакшић*, О Арсенију IV Јовановићу Шакабенти. Карловци 1899.

¹⁵ Приватни архив породице старовлашких кнезова Рашковића налази се код г. Сувачаревића, свештеника у сремском селу Нештину, где су Рашковићи имали велики посед. По сачуваном списку тај је архив имао 118 разних докумената, који се односе на историју те породице, и сеобе њених чланова с пећким патријарсима Арсенијем III и Арсенијем IV из Ст. Влаха у Срем. Знатан део тога архива уступио је г. Сувачаревић Народној Библиотеци у Београду, остали део налази се код њега и он нам га је радо уступио на употребу, на чему му хвала. Један део тога архива употребио је Ј. Рајић и штампао из њега 8 разних докумената (Историја IV — Прибавленіе III, 416—432), али није навео где се тај архив налазио.

¹⁶ Н. Поповъ, Извѣстіе о походеи Симеона Степановича Пишчевича 1731—1785. Москва 1884, р. 75. — *Ј. Рајић*, Историја IV, 214.

¹⁷ Оригинал у Народној библиотеци у Београду; у целини га штампао Ј. Рајић, Историја, IV. 429—431.

њем Ибру, с југа Рожај на извору Ибра, са запада Лим; главнији градови били су ту Брвеник, Трговиште и Криво на Лиму. То исто потврђује и у породичном архиву сачувани одломак с насловом „Линија дрѣвнѣа ѿ фамиліа Рашковичъ,¹⁸ уз допуну, да су после освојења од Турака они остали и даље господари тих крајева, само су као знак турског поданства морали годишње да плаћају извесну одређену им своту, „особено в пределе зовим Стари Влах, в немже под титлоју кнѣзеи, Комитов и палатинов с великом честију господствовавшѣ до лета 1689.” Још јасније обележава њихов положај у Ст. Србији на латинском језику сачувани одломак *Historiae familiae Raskovicianaе* у истом архиву, у ком између осталог стоји, да су Рашковићи „sub Serviis, eorumque regibus, atque media aetate sub Serviae Despotis, universo Principatui Rasciae summa cum potestate praefuere usque ad Turcarum invasionem, A Turcis Ottomanidibus, exemplo Vallachiae Moldaviaeque ducum, servati, ac Rasciae praefecti, Principum dignitatem usque ad a. 1689 obtinuerunt.“

Кад је аустриска војска освојила Београд (6 септ. 1688) и спрема се да на пролеће настави рат, ступио је граф Штаремберг те зиме преко својих повереника у преговоре с браћом Рашковићима и већ је 22 марта 1689 јавио Дворском Ратном Већу, да су „die Knesen oder Edelleute von Stari Vlach“ браћа Рашковићи вољни да се придруже аустриској војсци.¹⁹

На то је Леополд I 29 априла 1689 издао посебно заштитно писмо Рашковићима, „Knezibus, seu Nobilibus ex districtu Stari Vlach,²⁰ позивајући их да пређу на аустриску страну и обећавајући им потврду свих њихових права и повластица, кад се Турци победе. На основу тога писма прешли су синови кнеза Хаџи-Арсенија Рашковића: Јован, Мојсеј, Илија и Михаило с великим бројем Срба к Аусријанцима и уврштени су одмах у војску да врше

извидничку службу. За ратне заслуге узео је Леополд I царским патентима од 3 јула 1691 и 7 јуна 1692²¹ у заштиту права и имања браће Рашковића у Србији и Угарској. Најстарији брат „Јоан Кнез Рашковићъ, властелин, капетан старовлашки,²² како се одмах по преласку из Србије заједно са свим претставницима народа и клира потписао на веровном писму Исаји Ђаковићу (1690), тражио је међутим, да му се даду и друга обећана имања, златан ланац и новчана награда.²³ Најбоље је од браће прошао Мојсеј Рашковић, њега је Јосиф I именовало (8 јула 1707) за пуковника српске милиције.²⁴

¹⁸ Породични архив Рашковића.

¹⁹ Др. А. Ивић, Историја Срба у Војводини. Н. Сад 1929, стр. 275.

²⁰ Оригинал у Нар. библиотеци. Рајић га штампао у целини (о. с. р. 416—417). На основу тога царског писма у ком се Рашковићи признају за „Nobiles Starivlachenses“ тражио је потомак те породице, поручник Јефтимије Рашковић, 21 авг. 1791 за себе обнову тога племства и својој молби је приложио горњу слику старог племићског грба породице Рашковића (Пород. архив Рашковића, бр. 20). Исти грб с једноглавим орлом у полету насликан је и на мало даље споменутом „свидѣтельству истинному“ 1763. (Оригинал у Нар. библиотеци). Упореди и опис грба с једноглавим орлом у полету на штиту у среди и код шумадишког огранка исте породице старовлашких кнежева Рашковића (А. Јовановић, Рашковићи стара српска властела. Коло 1902, стр. 12); као и слику тога грба: В. Божишић, Разборъ сочиненія Н. Попова. Россія и Сербія. Спб. 1872, 24.

²¹ Оба оригинала у Нар. библиотеци. Штампао их Рајић, IV, 417—721.

²² Летопис М. С. 184, б.

²³ Ивић, о. с. р. 310.

²⁴ Оригинал дипломе у Нар. библ.; штампао га Ј. Радонић, Прилози за историју Срба у Угарској у 16 и 18 веку. Нови Сад, 1909, стр. 171.

Кад су ова четири брата Рашковића напустили Стари Влах, остао је тамо као кнез најстарији члан породице, Братул Рашковић, син Хаџи-Арсенијева брата Александра. Са заосталим народом оних крајева преживео је он у почетку врло тешке дане. После аустриског пораза код Качаника (2. јан. 1690) опустошио је Махмуд-беговић с Арбанасима мухамедовцима и с Кримским Татарима под Нуредин-Каном²⁵ Стари Влах и сву Ст. Србију²⁶ у толикој мери, да по једном савременом запису „си бо сие земли опустел цкви божија попалил, монастири ограблени и разорени конечно, људие изсечени биша, жени и отрочата пороблени и горшее пленение и разорение било, неже ли во времја цареи Мурата и Пајазита и зверообразного Селима. Вишаја туги и пагуби биле сербскому народу, никто би неостал, разве ашче кто весми во глубину пустиноју укрисја или уишел в немецкују землю.“²⁷

Али се то тешко стање у Ст. Србији убрзо променило. У новембру 1689 новоизабрани велики везир Мустафа Ђуприлић објавио је у намери да рају одврати од Млечића и аустриског ћесара „нови ред“ (низам-џедид), по коме се раја може опорезовати једино с главарином од 1 фор.;²⁸ а када се после освојења Ниша (8 септ.) и Београда (8 окт.) у децембру у тријумфу враћао у Цариград, прогласио је Ђуприлић и амнестију за све устанике који су пребегли на аустриску страну, само да би населио опустеле српске крајеве,²⁹ јер Турци иначе од њих не би имали никакве користи. Из истих разлога именован је султановим ферманом одмах 1691 за пећког патријарха и Калиник I (1691—1710), да се одбеглом патријарху Арсенију III одузме духовна власт над султановим поданицима православне вере и да се задржи њихово даље исељавање.³⁰

Признавши тако српској цркви њену ранију самосталност, коју је и пре 1689 имала, Турци су у намери да у свему поврате предратно стање убрзо повратили и породици Рашковића знатан део њезиних ранијих права и признали Хаџи-Братула Рашковића за бератлиског кнеза од Старога Влаха. Но због издајства те породице у прошлом рату, нису Хаџи-Братулу дали власт над целом Рашком кнежевином, него само над четвртим делом рашких земаља, Старим Влахом.³¹ Бератом султана Ахмета III од 30 окт. 1722³² постављен је на место свога старога оца Хаџи-Братула за кнеза Ст. Влаха његов син Атанасије са задатком да скупља порезе и да бегунце из ранијег рата враћа на њихова стара седишта. Поред тога имао је кнез Атанасије још и посебне берате и од великог везира и тефтердара³³

Међутим се постепено положај Срба у Ст. Србији после рата, упоређен с оним пре рата, све више погоршавао. Арбанаси мухамеданци, који су у последњем рату стекли заслуга борећи се с војском Махмуд-беговића против ћесареваца и Млечића, продирали су, повлађивани од Турака као заточници султанови на тој страни, све више на Косово и у Ст. Србију, и постајали су све агресивнији према Србима, нарочито пак према српским манастирима и свештеницима.³⁴

²⁵ Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches 2. Aufl. III, 838.

²⁶ Литературу о том пустошењу наводи Ј. Томић, О Арнаутима у Ст. Србији и Санцаку. Б. 1913, стр. 45; уп. Исти, Десет година из историје срп. народа и цркве под Турцима (1683—1693) Б. 1902, стр. 165.

²⁷ Гласник С. У. Д., 76.

²⁸ Hammer, о. с. III, 840.

²⁹ Томић, о. с. р. 204.

³⁰ Ibid.

³¹ Уп. „свидѣтелство истинно“ (Рајић, о. с. IV.), р. 430. О Ст. Влаху и његовим границама током векова, упореди: St. Novaković, Les problèmes serbes. Archiv für slav. Philologie XXXIII (1913), 453—456.

³² У целини га штампао Радонић о. с. р. 258—260.

³³ У попису породичног архива Рашковића под бр. 7 забележено је: Berat des türkischen Kaisers für den Athanas, 8) Vom Vezer, 9) Vom Tefterdaraga... 21) Übersetzung des Berats unter 7). О врстама срп. кнезова под Турцима у XVIII в. види: Вук Ст. Караџић, Даница 1827, 86—89.

³⁴ Томић, О Арнаутима, 52.

Пећки патријарх Мојсије жалио се београдско-карловачком митрополиту Вићентију 18 марта 1724 „како кои дан све горе и црње, от теготе и насиља већ живовати се не може. С оваким животом лучша смрт.“³⁵

Пошто је новац у таким приликама био најбоље заштитно и откупно средство од турског насиља, Арсеније IV се одмах после свог избора за патријарха обратио из Новог Пазара београдско-карловачком митрополиту Вићентију Јовановићу (25 фебр. 1725) за помоћ манастиру Дечанима, да га Арбанаси не разграбе, описујући му уједно, како се у Старој Србији „веле мучно“ живи.³⁶

Нови султан Махмуд I обновио је додуше патријарху Арсенију IV ферманом од 2 септ. 1735³⁷ у пуном опсегу сва ранија канонска права пећких патријараха, али је положај Срба, нарочито српског свештенства у Ст. Србији, постајао ипак све гори. Сам Арсеније IV обележио је приликом посете манастиру Св. Николе (више Скопља код села Шишева на речици Трески) у једном запису 1 маја 1733 тадањи тешки положај српског народа и свештенства у Ст. Србији овим речима „w тог'да лютиѣ бедѣ и насилиѣ православногъ народѣ ѿ чедѣ Ягари, а наипчаѣ пастиремѣ христомѣнитаго стада, какоже и нам, Божја крѣпка десница да избавит за ходатаиством прѣчистіѣ Богородице и св. Николаа, скорогw помошника и васѣх светыхъ.“³⁸

Тако је постепено, већ због устанка 1689 заоштрени непријатељски однос између Турака и Срба, стално погоршавајући се, изазивао све јаче незадовољство код српског народа и свештенства против турске владавине и стварао код њих готовост за нови устанак. Стога је и нови руско-турски рат 1736, у који се спремала и Аустрија да уђе, изазвао право одушевљење међу Србима у Ст. Србији, обнављајући међу њима наду, да ће се овај пут моћи ослободити.

У рат против Турске овај пут Аустрија није ушла својевољно, него као савезница Русије на основу уговора од 6 авг. 1726. Кад је руска војска прешла границе, опсела Азов и Перекоп те продрла на Крим, објавила јој је Porta 28 маја 1736 рат. То је био *casus foederis* за Аустрију да Русима пошаље помоћну војску од 30.000 војника, или да и она с целом војском удари на Турке. Царица Ана је од Карла VI ово прво затражила. Но због обостраних аспирација на турска подручја још од Петра Великог настали сукоб руско-аустриских интереса на Балкану, изазвао је за време саветовања у бечким дворским круговима и овај пут бојазан, да би се сама Русија у случају успеха могла и сувише проширити „према Молдави или шта више према Маћедонији или другим с православним становницима настањеним земљама“,³⁹ а у Бечу ни од чега нису толико зазирали као од непосредног територијалног додира с Русијом због ранијих покушаја Петра Великог да православно становништво Монархије у своју корист побуну.⁴⁰ С тога је Карло VI одлучио, да с целом војском учествује у рату. По заједнички утврђеном „операционом пројекту“ с Русијом од 6 авг. 1736 имала је аустриска војска да освоји Босну, Албанију до ушћа Дрима, Влашку до Браиле и Молдавију до Прута. С концентрацијом војске у Јужној Угарској одмах се почело. Поред ратних припрема у земљи, развиле су аустриске војне власти преко својих повереника и међу хришћанима у Турској живахну акцију, да и они уз аустриску војску устану на Турке. Због општег незадовољничког расположења хришћана с турском управом и повољног изгледа на успех новог ру-

³⁵—³⁶ Споменик С. К. А. 51, 133, 134.

³⁷ Ферманъ султана Махмуда српскомъ патријарху Арсенију 1731. Гласник С. У. Д. 11, 181—186. Ту је датум фермана погрешно израчунат, треба 2 окт. 1730. Упореди: Ed. Mahler, *Wüstenfeld — Mahler'sche Vergleichungs — Tabellen der mohamedan. u. christl. Zeitrechnung* 2. Aufl. Leipzig 1928.

³⁸ Љ. Стојановић, Ст. срп. записи и натписи V (1925) бр. 7690.

³⁹ *Angeli* о. с. р. 256, 259.

⁴⁰ *Bidermann*, *Russische Umtriebe in Ungarn*. Innsbruck 1867.

ско-аустриског рата против Турске, пристали су уз Аустрију одмах најзнатнији православни и католички црквени поглавари на Балкану: пећки патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабента, охридски архиепископ Јоасаф⁴¹ и католички надбискуп у Скопљу, Михаило Сума. У пролеће 1737 повели су они у највећој тајности преговоре с Бечом, охридски архиепископ преко надбискупа Суме, Арсеније IV преко темишварског епископа Николе Димитријевића,⁴² који је ради тога и лично ишао у Беч.⁴³ Они су уверавали, да цела илирска нација чека само на долазак аустриских трупа у Ниш и околину па да дигне општи устанак и обећали су животних намирница за војску. За то траже само заштиту и право слободног исповедања вере. „Aber die Gedanken des Prälaten von Ochrida, aus dem Hause des Fürsten Cantakuzeno (!), gingen noch mehr auf das Irdische“... наставио је Секендорфов биограф нејасно даље, јер је поред тога затражио и „потврду Јустинијанова писма, по ком је принц с царском ленском обвезом добио духовну и световну врховну власт у Босни, Србији, Албанији, Македонији и т. д.; затим, место и глас у немачком државном сабору, царинске повластице и др.” Неке од тих жеља у Бечу су одбачене, за неке је дато наде, уопште, понуда је прихваћена и помоћ обећана.⁴⁴ Директно, на жалост, не можемо проверити и попунити те нејасне податке Секендорфова биографа из породичног архива замка Оберцена у Баварској о захтевима охридског архиепископа Јоасафа. Но кад се узме у обзир, да се још од средине XII века за владе Јована Комнена (1143) формирала правна фикција о идентитету Охрида и Јустинијане Приме, да би се појачала правна основа привилегија охридске цркве, и да се још од тога доба аутокефални охридски архиепископи називају и архиепископима Јустинијане Приме;⁴⁵ па кад се к томе још дода и чињеница, да се и сам охридски архиепископ Јоасаф (од 16 фебр. 1719 до 13 јануара 1746) стално потписивао „Ιωασαφ ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος τῆς ἁ Ιουστινιανῆς Αχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας“⁴⁶ — онда и тај његов захтев од аустриског ћесара пред рат изгледа сасвим вероватан. У том нас утврђује и сачувана верзија о ае Јоасафу, да је због свога аустрофиљства спремио терен за касније укидање охридске архиепископије (1767).⁴⁷

Те превелике претензије охридског архиепископа за црквенополитичком јурисдикцијом над православнима целог Илирика, губиле су међутим много у Бечу од своје вредности због тога, што је на истим Јустинијановим повластицама оснивао своје право јурисдикције над православнима Илирика и пећки патријарх Арсеније IV,⁴⁸ од кога су у Бечу очекивали већих користи; стога преговори с охридским архиепископом нису настављени.

Међу католичким Арбанасима, Климентама, успешно је почео да припрема устанак на Турке Михаило Сума, *archiepiscopus Scopiensis et totius regni Serbiae administrator*⁴⁹ (1728—1743), али су Турци убрзо ушли у траг

^{41—42} Versuch einer Lebensbeschreibung des FM Grafen v. Seckendorf, p. 107.

⁴³ То потврђује и генерал de la Cerda у писму 25 нов. 1739: Tout le monde ne sçait-il point, qu'il s' étoit offert lui-même par le Canal de l' Evêque de Temisvar, qu'il avoit envoyé en 1737 à Vienne, de se declarer pour Nous. (*Langer*, Nord-Albaniens u. d. Herzegovina Unterwerfungs-Anerbieten an Oesterreich, p. 274).

⁴⁴ Versuch einer Lebensbeschreibung Seckendorf's p. 107.

⁴⁵ Б. Гранић, Оснивање архиепископије у граду Iustiniana Prima 535. г. после Христа (Гласник Скопског Научног Друштва I књ. 1. св. (1925) стр. 133).

⁴⁶ О њему литература: Гошев њ. Ив., Антиминсџь. София 1925, p. 106.

⁴⁷ А. Шопов њ и Г. Стрџзов, Кодекс њ на Охридската Патријаршија, Сборник њ за нар. умотворения наука и книжнина. Мин. нар. проsv. София 1894 X, 536—579.

⁴⁸ У молби Марији Терезији 14 марта 1741 да га потврди за патријарха, поднео је Арсеније IV између осталогa у препису и те Јустинијанове повластице, но у карловачком архиву тај препис поред молбе није сачуван. (Уп. М. Јакшић о. с. p. 30). И Арсеније III потписивао се који пут: „архиеп. первје Юстинианіе“ (Споменик 53, 3). — Цара Јустинијана новелу 19. од 14. априла 535, којом се архиепископија Iustinianae Primae оснива и новелу 151. од 18. марта 545, којом се утврђује, види код Lingenthal-a, Imp. Iustiniani novellae I (Lpzg 1881) 130—131 и II, 267—268.

⁴⁹ Dr. M. Premru, Katolički nadbiskupi u Skoplju. Po vaticanskim izvorima. Гласник Ск. Н. Д. I₂ (1926), 331—332.

његовом велеиздајничком роварењу, стога је већ крајем 1736 морао да пребегне у Аустрију. Карло VI хтео је да га награди с каквом упражњеном бискупијом у Угарској, али су се угарски прелати томе противили што није „*patricae filius*.“ Стога је Сума додељен Фрањевачком манастиру у Осеку и тамо је као царски пензионирац живео све до своје смрти 22 дек. 1777.⁵⁰

Док су тако тајни преговори охридског архиепископа и скопског надбискупа с Аустријанцима одмах у почетку пропали, потпуно су успели истодобно у највећој тајности започети преговори пећког патријарха Арсенија. Кад се у Патријаршији сазнало да ће уз Русију и Аустрија да зарати на Турке, одржали су патријарховом иницијативом у почетку марта тајни договор народни прваци Ст. Србије: Јефтимије, митрополит рашки, Ђирил епископ скопљански, Атанасије епископ коласијски (штипски), Симеон епископ самоковски, Василије архимандрит студенички, Никон игуман пећки, кнез Стеван брвенички, кнез Атанасије старовлашки, кнез Стеван студенички, Тома вођа студеничких пандура и Милић-Чекановић и закључили су, да ће у случају ако Аустрија зарати на Турску сви прићи на аустриску страну и цео народ на то приволети. Као свога изасланика послали су студеничког архимандрита Василија заповеднику Београда генералу Марулију, да му он то усмено дојави, пошто због опасности од Турака нису хтели ништа писмено да раде. Архимандрит Василије је у име свих горе наведених народних првака дао Марулију тек у Београду 8 марта 1737 писмену изјаву, којом се сви они заверавају и заклињу Богу и ћесару да ће, ако Његово Величанство заиста намерава да удари на Турке, сви они једнодушно на највећег непријатеља Хришћанства устати, да ће на ћесареву страну прећи, верни му бити и за њега живот и имање жртвовати. Стога жели патријарх, његове владике, кнезови и цео народ, да од генерала Марулија сигурно сазнају, има ли Његово Величанство заиста такову намеру, да би се и они могли у тишини за помоћ сигурно спремати. У истом писму архимандрит Василије саветовао је, да један део ћесарске војске удари на Косово поље, где ће се цео народ скупити и с ћесаревом војском сјединити. Претходницама би требало заповедити да народ не пљачкају. Срби су спремни да потребну захиру за војску спреме, они су крајеви богати, свега има доста сем сена, од кога је већи део турска војска на пролазу узела. Ако ћесарска војска у те крајеве пође, нека не иде на Нови Пазар, где су брда велика и путеви непроходни, него нека удари на Сталаћ, Крушевац, Прокупље, Куршумлију, те обалама Лаба на Косово. Већи део старе турске војске отишао је у рат против Перзије, остали су послати против Русије тако да су у тим крајевима остали сами цигани (*Zingagos*) и људи невични оружју; ни у Босни нема редовне војске.⁵¹

Ту претставку архимандрита Василија у име патријарха Арсенија, четир епископа, два архимандрита и пет кнежева као заступника целога српског народа из Ст. Србије послао је генерал Марули одмах у Беч. Тамо је она у прави час стигла. Пошто су изгледи за руско-турски мир били слаби, Дворско Ратно Веће је баш у то време хитно допуњавало ратну спрему и војску, која је још у јесен 1736 сконцентрисана у Јужној Угарској, презимила у зимовницима код Футога, Бача, Новог села, Крстура и Ковиља. После дугих преговора између петроградског и бечког двора био је 9 јануара 1737 уговорен „операциони план“, по коме је Аустрија у случају рата требала да дигне војску од најмање 80.000 регуларних војника и да пређе турску границу, чим Руси стигну под Очаков.⁵² Почетком априла отпочеле су у Бечу посебне министарске конференције о непосредним циљевима ратних операција. Сред тих ратних припрема против Турске, државни канцелар и цар Карло VI одмах су примили горњу понуду народних првака из Ст. Србије,

⁵⁰ *Gr. I. Bösendorfer, Diarium sive prothocollum venerabilis conventus s. Crucis Inventae Essekini intra muros ab a. 1686—1859. Starine XXXV, 75, 82.*

⁵¹ *Langer, o. c. p. 267—269.*

⁵² *Angeli, 280.*

да уз аустриску војску дигну помоћни устанак на Турке. 10 априла послало је Дворско Ратно Веће генералу Марулију одговор, који је већ 16 априла у Београд стигао. Истога дана дао га је Марули од заклетог тумача, капетана Јована Ђурчића⁵³ с немачког на српски превести и архимандриту Василију предати. У одговору се између осталогa дословно поручује, да је писмо арх. Василија „у тајном Већу већано и ондашњег народа прошња от Њ. Величанства најпремилостивије примљена (и то) на тај начин, да ће се при доиста будућем рату на речени народ свако подобно споменуће имати. Зато г. Генерал Фелдцајгмајстер нека доволи (!) реченог архимандрита у тому у наше име најкрепкије утврдити и сотим одговором дому отпрати, где ће се међутим цесарску армаду командујућем генералу таково нинo прошение на знање дати и заповедити, да ондашњу земљу от сваке силе и насиления зашчеди недвоећи како ће народ от себе настојати и по свому обећанију кад се цес. оружје тамо приближи, опет зарана пријавити се и после свое обећание совршити.“⁵⁴

Пошто је на тај начин преко арх. Василија осигуран устанак Срба у Ст. Србији, Дв. Ратни Савет је у исто време 24 и 27 априла 1737 наредио и пуковнику Шнеперу у Јагодини, да и Арбанасе побуни на заједнички устанак против Турака, али да ради у тајности.⁵⁵ Како се српска милиција у Србији попуњавала по пропису не са домаћим него са страним поданицима са суседног турског територија,⁵⁶ то су пограничне војне власти у Србији са хришћанима у Турској одржавали тајне везе и познавали добро ондашње прилике тим пре, што су многи официри и војници те милиције били и сами из оних крајева. Стога је пуковнику Шнеперу било лако, да међу својим људима нађе погодних личности, којима би могао тај тешки и опасни задатак да повери. У Ратном архиву у Бечу сачувано је из тога времена једно писмо Радића Ракетића, харамбаше српске милиције од витановачке компаније, (која је била под командом крагујевачког обркапетана Станише Марковића-Млатишуме),⁵⁷ у ком се он нуди цару, да ће сам однети позивна писма и на устанак дићи племена: Васојевиће са старим војводом Вуксаном Бојовићем, Братоножиће, Дрекаловиће с војводом Радоњом Петровићем, Пипере, Ровце, Бјелопавлиће, Пјешивце и Лутовце. Над свима тим племенима главар је Радоња Петровић, он може за један дан 2.000 људи дићи на оружје. Од свих ових племена највеће је пак племе Црногораца (*des Geschlecht Zerna Gora* (!), они плаћају Турцима само 1 форинту порезе по глави па ипак та свота изнесе до 25 кеса по 500 фор. Сем тога овамо долази још и племе Арбанаса или Албанаца у Шпаји према Црној Гори. Њихов војвода је Биц-Вата Сталевић, њега све друге војводе слушају и њему би требало писати латински или талијански (*wälsch*), осталима српски (*rätzisch*). Ракетић се нада, да би са царским писмима могао сва та племена дићи на устанак пошто је и он из тих крајева, а кад би се сви они дигли, лако би све турске тврђаве у тим крајевима освојили.⁵⁸

Тако је тајним преговорима у пролеће 1737 између Срба и Арбанаса с једне стране и Аустријанаца с друге стране у начелу постигнут споразум за устанак. Кад треба да скоче на оружје, остављено је да им се јави, кад аустриска војска пође на оне крајеве.

У ратном Већу је међутим после дугих саветовања у присуству Карла VI закључено, да рат почне с освајањем Видина, да се крене затим на Ниш, но главни резултат ратовања свакако да буде освајање Босне.

⁵³ О Ј. Ђурчићу, капетану и заклетом „илирском тумачу“ види: Гласник С. У. Д. 62, 155; затим (*I. Brlić*) *Freiwillige Theilnahme...* p. 262 squ.

⁵⁴ Митроп. патр. архив, Fasc. 1737.

⁵⁵ *Langer*, o. c. p. 248.

⁵⁶ *Idem*, *Serbien unter der Kaiserl. Regierung (1717—1739). Mittheilungen des K. K. Kriegs-Archivs. Neue Folge III. Bd. (Wien 1889)* p. 220.

⁵⁷ Гласник С. У. Д. 64, 34.

⁵⁸ Ратни архив у Бечу *Feldacten*, Fasc. 13 203 ex 1737. Немачки превод са српскога.

Постављене су за то три засебне војске под врховном командом фелдмаршала графа Секендорфа у целокупној јачини од 242 ескадрона коњице, 92 батаљона пешака и 83 компаније гренадира, у свему 122.514 редовних војника.⁵⁹ Војска принца Хилдбургхаузена (33 еск. коњице, 15 бат. пешака и 12 комп. гренадира) требала је код босанске Градишке да пређе у Босну и осваја у правцу Бања-Лука—Јајце—Зворник; хрватски бан граф Естерхази требао је да му при том с 10.000 војника помаже. Друга војска графа Валиса (31 еск. коњице, 13 бат. пешака и 12 комп. гренадира) требала је из Ердеља упадом у Турску Влашку и Молдаву да заштити опсаду Видина с леве стране Дунава, а главна војска фелдмаршала Секендорфа, који је 11 јуна стигао у Београд, требала је преко Србије да удари на Видин. У тој војсци је по званичним подацима Дв. Ратног Већа требало да буде 82 еск. коњице, 44 бат. пешака и 45 комп. гренадира,⁶⁰ али је право бројно стање по белешкама самога Секендорфа на почетку операција износило само 26.000 пешака, 15.000 коњаника и 3.000 „т. зв. Раца или српске (*servischer*) и славонске милиције.” дакле свега 44.000 војника. Пошто је од тих 2.000 људи заостало због болести, Секендорф је пошао из Београда с 42.000 редовних војника.⁶¹ Бечке новине „*Wienerisches Diarium*“ донеле су у свом броју од 13 јула 1737 вест, да је крајем јуна у близини Београда било сконцентрисано и „30.000 националне милиције.”⁶²

Генерал Шметау је, шта више, уз попис редовне војске 1737 забележио „и више од 50.000 људи милиције,”⁶³ али у ратним извештајима врховне команде из Србије у Беч, учествовање те војнички неорганизоване милиције готово се и не спомиње.

У нади да су ратне спреме довршене, цар је још почетком јуна из Беча пожуривао да се с ратним операцијама почне, како би што више непријатељског територија имао у рукама ако би неочекивано до мира с Турском дошло. Стога је 15 јуна 1737 из Лаксенбурга издао манифест, којим свим хришћанима на Балкану објављује, да је као веран савезник руске царице морао Турској да објави рат и позива их да добровољно признају његову власт. Војска његова неће им чинити никаква квара ако уздају малу контрибуцију. Хришћане ће примити под своје окриље и даће им слободу вероисповедања, а нарочите привилегије онима, који устану на Турке. Који се Турци предаду, поштедиће се од пљачке а пошто им имања исплате, могу ићи куда хоће; верске обреде неће смети вршити јавно.

У Београду је тај манифест преведен на српски и у преписима је народним првацима у Ст. Србију разаслан.⁶⁴

Главна војска под командом Секендорфа пошла је 29 јуна од Београда и преко Гроцке, Лапова, Баточине је 9 јула стигла у Јагодину. За 4 дана стигло је тамо и одељење генерала Шметауа. Још са тога марша пре званичне објаве рата послао је Секендорф као претходницу према Новом Пазару једно одељење српске милиције под командом крагујевачког обркапетана Станише Марковића Млатишуме, који је и сам био из тих крајева,⁶⁵ да по ранијем договору дигне Србе и Арбанасе у Ст. Србији на устанак. Обркапетан Станиша је из освојена Крушевца 10 јула послао патријарху Арсенију и старовлашком кнезу Атанасију Рашковићу у Нову Варош писмо, у ком је по заповести фелдмаршала Секендорфа кнеза Атанасија позвао, да се дигне као

⁵⁹ *Angeli*, 276—279; *Schmettau* II, 116.

⁶⁰ *Angeli*, 276.

⁶¹ *Versuch einer Lebensbeschreibung FM Gf. v. Seckendorfs*, p. 81.

⁶² (*Brlić*), *Freiw. Theilnahme...* p. 262.

⁶³ *Schmettau*, 116.

⁶⁴ Један примерак преписа тога царског манифеста налази се и у породичном архиву Рашковића, што значи, да су га и они у Ст. Србији добили.

⁶⁵ По савременом запису хоповског јеромонаха Сп. Вујановића био је Ст. М. родом из Новог Пазара (Гласник Д. С. С. 2., 226); а по Сими Милутиновићу био је Бјелонавлић испод Острога (Ист. Црне Горе, г. 1835, стр. 29.)

што је обећао уз аустриску војску на Турке и да са својим људима удари на Сеницу, кад он удари на Нови Пазар.⁶⁶

Тек у вече 14 јула је ритмајстер Прата Турцима у Нишу предао објаву рата а сутрадан су три аустриска пука ниже Параћина прешла турску границу и пошла на Ниш.

Међутим су заштитнице десног крила главне војске већ два дана раније непријатељства отпочеле. Секендорф је ради осигурања десног бока послао потпуковника Валватора с једним батаљоном и с 1000 војника србијанске милиције под заповедништвом обрштера Вука Исаковића према Ваљевоу, док је командант Београда Марули послао генералмајора Омурлијана ради заштите границе и извиђања у правцу Шабац—Прњавор. Незнајући да рат још није објављен, напао је Валватор помогнут с 160 војника српске милиције од генерала Омурлијана на турски шанац Љешницу, целу је посаду с једним агом сасекао, два барјака, 47 Турака и једног агу заробио, те неколико стотина комада стоке запленио. Губици су износили: 11 момака српске милиције мртвих, три рањена; од Немаца није нико пострадао. Наш Раванички Летопис је о том нападу само неодређено забележио: „Немци послаше „катане сербске и поараше Лешницу и упалише и многе Турке побише и многи плен добише катане иајдуци.“⁶⁷ Но тај оштри поступак потпуковника Валватора према необавештеном непријатељу у главном штабу није наишао на одобравање.

У покрету према Нишу послао је Секендорф из Параћина 19 јула за Станишом Марковићем једно јаче одељење војске од 200 драгонера, целог хусарског пука Сплени с пет ескадрона и од хиљаду Срба коњаника (berittene Raizen) под командом пуковника Лентулуса у правцу Новог Пазара са задатком да омогући устанак пећком патријарху Арсенију и његовим присталицама и да све турске паланке према Ужицу освоји. Уједно је истог дана (19 јула) из табора код Параћина издао на српском језику и проглас на народ,⁶⁸ у ком све хришћане, православне и католике позива да пристану уз ћесарску војску против Турака и да сви поглавари оних села и општина које хоће уз ћесара да пристану дођу к њему у главни штаб по заштитна писма (салвагвардије), иначе ће се сви сматрати као непријатељи.

Поводом ранијег царског манифеста и овог Секендорфова позива кренуо је пећки патријарх Арсеније с војводама Васојевића, Куча, Пипера, Братоножића, Климената, Хота и Груда у аустриски главни штаб да се о заједничкој акцији против Турака договоре и заштитна писма добију.

То изасланство народних првака из Ст. Србије с патријархом Арсенијем на челу стигло је у главни стан аустриске војске, село Тешицу више Ниша на Морави, 24 јула. Ту је најстарији војвода Радоња Петровић⁶⁹ од Куча писмено поднео фелдмаршалу Секендорфу опширан меморандум, у ком изјав-

⁶⁶ Писмо гласи: Доброродни Господинъ Аѳанасіе Рашковићъ! Како имамо заповестъ одъ нихъ Екселенціе Гдна Генерала Фелдмаршала грофа Секендорфа да пишемъ Блаженейшему Г. Патріарху и Вашему Господству да подигнете нашъ народъ супротъ неприятела цесарскога у помоћ светлому Цесару у тому писао сам Блаженейшему Гдну, и мы поѳосмо на Новнй Пазаръ а Ваше Господство како и одавно желите светлому Ц. Величеству у служби и у верности служити какое и стара ваша вамиліа Рашковића верно светлога цесара служила у тому дигните ваше люде те удри на Сеницу каде мы ударимо на Новы Пазаръ.

У Крушевцу 10. јулія 1737.

Станиша Марковићъ,
обер-капетан.

На полећини савијеног писма: Доброродному Господину Аѳанасіу Рашковићу, кнезу Старога Влаха дати се у Нову Варош. (Породични архив Рашковића).

⁶⁷ Гласник 53, 135. — Уп. Гласник С. У. Д. 3, 12.

⁶⁸ Оригиналан примерак тога прогласа, који је добио кнез Ат. Рашковић, налази се у архиву Нар. Библиотеке. Штампано га је у целини Ј. Рајић, Историја IV, 427, али с погрешком: „дато у табору код Пазарчика,“ место код Параћина.

⁶⁹ О војводи Р. Петровићу види: М. Миланов, Племе Кучи у народној причи и pjesми, стр. LVIII, затим стр. 37—104; Др. Ј. Ердѣљановић, Кучи, племе у Црној Гори (Ј. Цвијића, Насеља срп. земаља књ. IV) стр. 209. Ј. Томић, О Арбанасима, 56—57.

љује, како су он и војводе: Вуксан Бојовић од Васојевића, Тошко Баевић од Пипера, Павић Матијашевић од Братоножића, Биц-Вата од Климената Шпаиских, Ђоле Петар од Хота, и Ђон Мартин од Груда на позив патријарха Арсенија поводом царског манифеста (од 15 јуна) и позивног писма фелдмаршала Секендорфа радосно устали на оружје у нади, да ће се с царском војском сјединити и Турке из својих страна изагнати; одмах у почетку су с 2.000 људи у Бихорској нахији 6 кула освојили и попалили и многе Турке исекли. На позив пуковника Лентула (од 19 јула) пошли су с патријархом у Нови Пазар да се и с њим састану али тамо нису никог од ћесареваца нашли, стога су дошли Секендорфу на поклоњење. По ранијем обећању спремни су, да за ћесара жртвују живот и имање ако ћесар по њиховој ранијој молби пошаље најмање 3.600 људи на Нови Пазар и Рожај, камо ће он са свим војводама и њиховим људима доћи и помоћи да се Турци изагнају. Ако успеју и ти крајеви дођу под ћесара, моле га, да и на њих протегне оне исте повластице које су српском народу у његовим земљама већ раније дате. Пошто он, војвода Радоња Петровић, и споменуте војводе нису под турским харачем, него сваке године од Млетака примају плаћу и као војници се против Турака боре, моле, да и надаље остану као ћесарски војници и плаћеници, а за то обећавају да ће од њих на ћесарску страну дићи: војвода Радоња Петровић 500 људи, војвода Вуксан Бојовић од Васојевића 200 људи, војвода Тошко од Пипера 200, војвода Павић од Братоножића 80, војвода клеменачки Биц-Вата 200, војвода хотски Ђоро Петар 200 и војвода грудски Ђон Мартин 100 људи. У случају да се с Турцима склопи мир а њихови се крајеви не ослободе, моле, да их ћесар не остави под Турцима него да их у своје поданство прими.⁷⁰

Секендорф је све горње захтеве овог великог изасланства пећког патријарха и српско-арбанских војвода из Старе Србије и Црне Горе прихватио и известио их, да је по његовој заповести пуковник Лентулус с једним одељењем аустриске војске и српске милиције још 19 јула отишао према Новом Пазару, да устанак Срба и Арбанаса омогући. За једну групу српских пребеглица из Метохије и Колашина, који су патријархом Арсенијем већ тада прешли на аустриску страну и зауставили се у Црној Реци, издао је Секендорф (28 јула) заштитно писмо (Салва-гвардију), којим се становништву и свим аустриским војним властима заповеда, да тим пребеглицама и њиховим породицама у сваком погледу изађу на сусрет.⁷¹

Из главног штаба код Тешице вратио се патријарх Арсеније, одмах натраг у Пећ а војводе у своја племена, да их дигну на оружје и да ударе на Рожај и Нови Пазар.

Међутим су операције аустриске војске према Новом Пазару и Нишу не наилазећи на отпор даље напредовале. Станиша Марковић се кретао према Новом Пазару а пуковник Лентул према Пожези, шаљући сваки дан у главни штаб извештаје.

Већ је 20 јула од Лентула Секендорфу стигла вест, да је Крушевац нашао заузет од српске милиције Станише Марковића. Срби су турско становништво у Крушевцу опљачкали, но он их је присилио да отету марву врате, један део од тога задржао је за своје одељење, а један део послао Секендорфу.⁷² У Крушевцу су Лентулу дошли кнезови из околних места, која заједно имају 4.000—5.000 кућа, и изјавили су му, да уз ћесара пристају.⁷³

Сутрадан је Лентул јавио, да су по вестима његових ухода Турци напустили Трстеник, Карановац и Пожегу и повукли се према Ужицу. 23 (12) јула Лентул је ушао у напуштени Трстеник и после напорна марша преко потоцима испресецаног мочварног поља стигао је 25 јула у Карановац. Тамо је дознао и Секендорфу јавио да се око Новог Пазара скупило око 1000

⁷⁰ Оригинал у Ратном Архиву, Feldacten, Türkenkrieg Fasc. 13, 217 ex 1737.

⁷¹ Споменик С. К. А. 53, 193.

⁷² *Schmettau*, о с. р. 16.

⁷³ *Seckendorf*, о с. р. II, 121.

Турака, који чекају појачања да аустријску војску и њега нападну. На то му је послата заповест, да се не удаљава сувише далеко.⁷⁴

У те дане је и главна војска стигла пред Ниш. 23. јула стигао је генерал Филипи с аустријском претходницом пред град и позвао га на предају, а кад је пет дана касније стигла и сва главна војска, Ахмед-паша је Ниш 28 јула 1737 без борбе Аустријанцима предао. Том приликом је нишки епископ Георгије Поповић учинио аустријској војсци великих услуга. С опасном њу живота извештавао је Аустријанце о јачини и намерама турске посаде у граду, а после пада Ниша је набавио за комору 2500 кола и 1500 коња. За те заслуге добио је од државе пензију од 1200 фор. на годину.⁷⁵

У исти дан је заузет и Нови Пазар. На ранији позив Станише Марковића (од 10 јула) дигао је старовлашки кнез Атанасије Рашковић 1500 својих људи, коњаника и пешака, истерао Турке из Нове вароши и пошао на Нови Пазар. Услед те акције српских устаника с југозапада Турци су на глас да се аустријска војска приближује и са североистока напустили Нови Пазар тако, да је последњих дана августа ушла заједнички у град без борбе српска милиција под заповедништвом крагујевачког обркапетана Станише Марковића⁷⁶ и 1500 српских устаника под заповедништвом Атанасија Рашковића⁷⁷ и о томе су одмах известили пуковника Лентула, који се у тај мах налазио 80 км. далеко, на маршу према Пожези.

Заузимање Новог Пазара Срби су сматрали као свој велики успех, па су га и у народној песми опедали,⁷⁸ јер је тиме Турцима прекинута веза с Босном. 31 јула је српска милиција под заповедништвом Капетана Коче освојила Пирот, 1 августа Мустафапашину паланку те посела клисуру Жевицу и тако затворила и пут из Бугарске.⁷⁹

30 јула јавио је Лентул Секендорфу у главни штаб код Ниша, да је Нови Пазар поседнут и тражио појачања, јер га Турци угрожавају.

Пошто су истог дана стигле вести да се непријатељ и на Тимоку јавља, послао је Секендорф 1 августа под заповедништвом фелдмаршала Кевенхилера 6 пукова коњице, 100 хусара, 20 компанија гренадира и четир топа да заузму Видин, од 3 до 9 августа послао је Кевенхилеру још 11 пукова коњице појачања и тиме је онеспособио главну војску да успешно дејствује у правцу Новог Пазара и у пуној мери помогне српско-арбанаски устанак.

На Лентулов захтев послао је Секендорф у Нови Пазар потпуковника Пфеферкорна с 500 војника и 4 топа, а у исти мах је заповедио и команданту Ражња, да и он од своје посаде пошаље у Нови Пазар 300 војника.

3 августа је Лентул јавио да је Пожегу освојио, 3 Турчина убио осталу посаду заробио и да је пошао с целим својим одељењем у Нови Пазар. Међутим су 5 августа 2000 Турака Пфеферкорново помоћно одељење, које је Косовом безбрижно без осигурања марширало, изненада напали, самога Пфеферкорна и 60 његових војника побили а остале растерали тако да је само мали део од њих стигао у Нови Пазар, камо је пуковник Лентул тек

⁷⁴ Schmettau, 20.

⁷⁵ М. Јакшић, 8, 170.

⁷⁶ Гласник С. У. Д. 23, 252—253; Летопис М. С. књ. 64, 36.

⁷⁷ У царском декрету, којим се он именује за пуковника српске милиције од 15 марта 1739 стоји: ... relicta omnia sua substantia, ac quattuor Districtibus in hostico, eiusdem directioni sub titulo illorum Palatini concreditis, una cum mille quingentis Suae Nationis Equitibus et Peditibus ad partes nostros se contulit, ac Campo Nostro in Novi Pasar eo tum existenti se sociavit. (Оригинал у архиву Нар. Библиотеке у Београду, штампао га Ј. Рајић, Историја IV, 423—425 — Уп. и писмо А. Рашковића генералу Хелффрајху дец. 1739 (Лангер, о. с. р. 279).

⁷⁸ „Вермаш оде Нишу и Видину,
Узе Ниша, не може Видина,
А Станиша обор-Млатишума
Он отиде шер Новом Пазару
Те растави Босну од Стамбола.“

(Вук Ст. Караџић, Срп. нар. пјесме. Б. 1891, стр. LXII).

⁷⁹ Angeli, 311.

9 августа са целим својим одељењем дошао и одмах од Секендорфа појачања и муниције затражио, пошто су Турци одмах двапут на његове касарне напали.⁸⁰

Секендорфа је ова изненадна појава непријатеља тако забринула, да је из Ниша 6 августа послао генерала Шметау са 1000 пешака, 1000 коњаника и 300 хусара на извиђање у правцу Прокупља, да Лентулу помогне.⁸¹ Са марша је 8 августа Секендорфу јавио, да се по вестима ухода Турци на Косову прикупљају.⁸² 9 августа је Шметау стигао у Куршумлију и у главни штаб јавио, да на путу није нашао ни хране ни људи. У посебном извештају истога дана је Секендорфу писао, да је најбогатијег и најугледнијег човека са Косова хаџи Јована и Милка Wudza (!) из Метохије дао дозвати и они су му обећали, да ће намирница за војску набавити.⁸³ Истога дана је Шметау кренуо даље, дошао у Подујево више Приштине, тамо се утаборио и јавио Лентулу, за кога је чуо да има 4000 људи српске милиције код себе, да му долази у помоћ.⁸⁴

Турци и Арбанаси Мухамеданци, гњевни због устанка Срба светили су се при свом повлачењу испред устаника и ћесареваца на раји, која је остала у крајевима још незаузетим од ових. Хтели су да се освете и патријарху Арсенију, кога су на повратку из аустриског главног штаба код Тешице у Пећи затворили,⁸⁵ пошто су открили његове везе с Аустријанцима.⁸⁶ При измаку из Новог Пазара хтели су да га обесе,⁸⁷ али му је 8 августа (27 јула) ноћу пошло за руком да из затвора побегне у Ругово, одатле у Васојевиће,⁸⁸ који су се по договору у Тешици спремали да устану на Турке и да ударе на Рожај и Нови Пазар. Ту је патријарх Арсеније провео око две недеље чекајући згодан час за устанак и припремајући и околна племена да устану на Турке, што му је тим лакше било пошто је и он био родом из тих крајева.⁸⁹

Половином августа почела се ратна срећа да мења у корист Турака. Заузимање Ниша била је обртна тачка у ратовању 1737. Дотада у сталном напредовању, изгубила је аустриска војска због дугог застоја код Ниша услед Кевенхилерове експедиције на Видин иницијативу из својих руку. За цео рат, највише пак за српско-арбански устанак против Турака, постао је услед тога август месец критичан. Дотада се аустриска војска с правом турском војском још није сукобила. Ниш се предао без борбе, а мање или више утврђене само од слабих турских гарнизона брањене паланке Љешницу, Крушевац, Нови Пазар, Пирот, Мустафа-пашину паланку и др. освојила је српска милиција уз помоћ устаника. Крајем јула су се Турци међутим на свим странама прибали и пошто су принца Хилдбургхаузена потукли код Бањалуке (4 авг.)⁹⁰ и из Босне га истерали, пошли су на ћесаревце концентрично с три разне стране у три правца: на Нови Пазар, на Тимок и на Ниш.

Најпре су се Турци прикупили на Косову и почели су да угрожавају од Станише Марковића и Рашковићевих устаника тек заузети Нови Пазар и околину баш у време, кад су по договору у Тешици патријарх Арсеније са брђанским и арбанаским војводама требали да дигну народ на устанак. Фатална је за тај цео српско-арбанаски покрет против Турака постала чиње-

⁸⁰ Schmettau, 25, 28, 31.

⁸¹ Angeli, 313.

⁸² Schmettau, 29.

⁸³ Feld-acten, Türkenkrieg Fasc. 8, 9 ex 1737.

⁸⁴ Schmettau, 32.

⁸⁵ Види писмо Арсенија IV од 11 (22) окт. 1737 белогородском архиеп. Смелићу Петру (Споменик 53, 61); затим његову молбу Марији Терезији 14 марта 1741 (Јакшић, 3); ср. Ј. Рајић, Историја IV, 200.

⁸⁶ Томић, о. с. р. 57.

⁸⁷ Вас. Петровић, Историја Черной Гори (1754) [Летопис М. С. књ. 68] стр. 23.

⁸⁸ Гласник 23, 1. с.

⁸⁹ По Сими Милутиновићу (Ист. Црне Горе Б. 1835, стр. 35) био је Арсеније IV Баица (Црногорац), а по „Обштом листу“ пећке патријаршије био је родом из Пећи, а старином од Бањана из Херцеговине (Гласник С. У. Д. 35, 77).

⁹⁰ Angeli, 298—301.

ница, што је Секендорф још почетком августа војску распарчао, те због Кевенхилерове експедиције на Видин, није могао истодобно у довољној мере да помогне и Лентулову експедицију на Нови Пазар. Стога је због слабе помоћи ћесарске војске и првашње одушевљење Срба и хришћанских Арбанаса за устанак против Турака одмах у почетку почело да хладни и да прелази у разочарење, кад се пронела вест међу њима о аустриском поразу код Бањалуке.

У аустриском главном штабу код Брезнице, (у околини Ниша) осетило се већ тада извесно колебање у даљим одлукама за Лентулову експедицију и српско-арбанаски устанак. 10 августа Секендорф је известио Кевенхилера који је истог дана стигао у Брегово на Тимоку о заузећу Новог Пазара и јавио му, да је пуковника Лентула позвао да се врати натраг у армију, пошто га с већим одељењем не може помоћи; кад се Видин освоји, може се на Босну поћи.⁹¹

У те дане јавиле су се и на Дрини прве претходнице босанске турске војске. После победе код Бањалуке вратио се босански везир Али-паша у Сарајево и заповедио ћехаји Јакубу, чауш-ћехаји, Мехмед-аги и херцеговачком санџаку, да ослободе Нови Пазар.⁹² 12 августа јавио је заповедник Чачка, капетан Szisag (!), у главни штаб, да се из Босне приближује Али-пашина војска, испред надмоћне турске извиднице повукао је он стога своје истакнуте страже у град, на што су Турци прокрстарили околином и натраг се вратили.

13 августа изјутра Шметау је из Приштине Секендорфу писао, да о пуковнику Лентулу нема никакве вести а сам не зна, да ли из Приштине може у Нови Пазар поћи. К томе је додао, да је Нови Пазар важна стратешка позиција, али је Приштина још важнија, што се њоме веза Турака с Босном прекида, но за одржање Приштине требао би још 5—6 топова од 12 фуната и 3.000 пешака. Увече истог дана стигло је међутим Шметау од Лентула писмо, у ком је хитно тражио муниције, лекова и лекара.

14 августа је Шметау Секендорфу јавио, да је због nestaице хлеба, поред све добре воље околних сељака да му помогну, Приштину напустио и кренуо натраг у правцу Куршумлија—Прокупље; брашна је додуше добио, али нема соли ни пекарница да хлеб испече, тако исто нема ни стоке за клање. Ови крајеви су тако исцрпени, да је могао само 400 волова и крвава и исто толико оваца да реквизира. Лентулу је у Нови Пазар послао пуковника Фештетића с 200 пешака, 200 вемачких коњаника и 200 хусара, тако исто и муниције, лекова и лекара. Сам ће даље заповести фелдмаршалове у Прокупљу чекати. На то је Секендорф његовом одељењу послао хлеба за четир дана и позвао га да дође у главни штаб, где је истога дана у подне Шметау стигао и Секендорфу усмено реферисао о терену и о свему што је испут видео и дознао.⁹³

15 августа се Лентул Секендорфу потужио, да му сељаци слабо доносе хране. У Нови Пазар су к њему стигли потпуковник граф Тирхајм са 300 пешака и остаци распршенога Пфеферкорнова одељења: 200 пешака и 20 коњаника; у вече 14 августа приспео је и пуковник Фештетић с 200 Немаца и 339 хусара. Стога намерава да ускоро освоји Бањску и Рожај, но за то неће употребити регуларне трупе, него Србе (*die Raizen*) и сељаке „нека они своје разбојничке главе при том разбију,“ од њих ће после и посаду у тим местима да остави.⁹⁴ Истога дана, јавио је Лентулу Секендорфу у другом извештају, стигло му је и писмо од патријарха (Арсенија) и он је одмах од њега затражио категорички одговор, да ли уз ћесара пристаје? Клименте су му у знак верности четир таоца оставили. Даље се Лентул потужио на домаће становништво како му хране не даје, износећи Секендорфу своје мишљење

⁹¹ Feld-Acten Fasc. 8, 51 ex 1737.

⁹² *Hammer*, *Gesch. d. osman. Reiches IV*, 339.

⁹³ *Schmettau*, 34.

⁹⁴ Feld-Acten Fasc. 8, 69 ex 1737.

о њему и о узроцима свога застоја у напредовању. Кад их скупи, вели, сви претендују од првога часа да им се да оружје и опскрба а не да непријатеља помогну растерати. Но он ипак мора с домороцима иако му не дају никакве користи лепо да поступа, само да не приђу непријатељу, јер би се у том случају непријатељ, с много хиљада људи појачан, јако охрабрио, пошто су се у пређашња времена људи из тих крајева бројали у најбоље турске трупе. Стварно они и јесу многобројни и јаки кад би хтели да се скупе и да се од Турака бране, али за то немају воље; због тога он и не може даље да напредује⁹⁵.... жалио се Лентул Секендорфу даље на Србе, не увиђајући, да је њихово првашње одушевљење за устанак на Турке морало да охладни услед критичног положаја Лентулова слабог одељења у Новом Пазару због све јачег прикупљања Турака унаоколо, због недавна пораза аустриске војске код Бањалуке и због Пфеферкорнове погибије на Косову.

Генералу Шметауу је Лентул 16 августа по једном капетану поручио, да се Турци око Митровице и на Пештеру јако купе, услед чега њега Арбанаси, Клименте и Срби напуштају и враћају се својим кућама. Пошто Нови Пазар није утврђено место, неће да се излажу опасности да буду у њему ухваћени јер знају да им непријатељ неће опростити. Истога дана послата је из главног штаба Лентулу заповест, да утврде које је подигао у Новом Пазару разруши и да се са својим одељењем упути у Куршумлију те настоји, да одржи везу тога редута с Прокупљем. Посада Ниша добила је заповест да га помогне, нека се о том споразуме с командантом Ниша и с генералом опсервационог кора, који ће се у околини Ниша поставити.⁹⁶ Али то су била празна обећања. Из главног табора код Ниша Секендорф Лентулу није могао јачу помоћ да пошаље, пошто је истог дана (16 авг.) послао Кевенхилеру под Видин 36 тешких топова са четир батаљона пешака и четир компаније гренадира.⁹⁷

17 августа је Лентул из Новог Пазара Шметауу јавио да је стигло од њега послато му појачање и муниција; клементински хришћани су му у знак верности таоце довели, али уједно замолили за помоћ у немачким војницима. Истога дана је Лентул и Секендорфу писао да се пре похода на Ужице морају Бањска, Рожај и Сеница заузети. Он очекује одговор пећког патријарха, који према његовој писменој упуту треба са неколико хиљада својих људи с леђа на Рожај да удари. И Клименте морају да донесу контрибуцију, тога дана дошли су у Нови Пазар и затражили 50 хусара да се види да имају ћесареву помоћ. Нови Пазар ће оправити и у њему ће као посаду оставити капетана Станишу с 200 ондашњих људи.⁹⁸

Одмах затим је у главни штаб стигао и врло поразан утисак изазвао Кевенхилеров извештај од 19 августа, да се после неуспела окршаја са турском коњицом код Видина (14 авг.) повуко у Раковицу на ушће Тимока и да због јаког појачања турске посаде треба опсаду Видина напустити.⁹⁹

Баш у то незгодно време, кад су ћесаревци напустили опсаду Видина и кад се и Лентул спремао да због приближавања Али-паше напусти Нови Пазар, започео је силом прилика патријарх Арсеније после свога бегства из Пећи у Васојевиће устаничку акцију у правцу Рожая. Лажна Лентулова порука патријарху од 19 августа да спреми хране за војску од 30.000, борбеност је тих српских устаника нарочито појачавала. 20. августа послао је и капетан из Врање, Стојан Николић, Секендорфу у главни штаб извештај о кретању Турака кроз Врањски дистрикт (Vranjaer District) и о њиховом варварском поступању према хришћанима те замолио помоћи; у том би случају и 1000 Врањанаца устало на Турке.¹⁰⁰

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Schmettau, 35.

⁹⁷ Angeli, 311.

⁹⁸ Feld-Acten, Fasc. 8, 75 ex 1737.

⁹⁹ Angeli, 114.

¹⁰⁰ Feld-acten, Fasc. 8, 84 ex 1737.

22. августа Лентул је послао Секендорфу извештај, да је пре два дана послао једну експедицију под заповедништвом баварског мајора Дауна на Сеницу, да турску посаду од 800 људи истера помоћу домаћих људи, који су ћесару одани. Турска је посада побегла, при чему је 15 људи поубијано а шанац заузет и разорен, пошто га домороци нису смели да задрже и бране.¹⁰¹ У другом извештају истога дана Лентул је Секендорфу јавио, да ће се због положаја у Босни морати повући из Новог Пазара, то мисли 24 да учини. Патријарх Арсеније му је на његово прво писмо недавно одговорио, да је са својим људима истерао Турке већ из пет места и да ће идућег уторника, а то је 27 августа, са 3000 људи сигурно стићи под Рожај и непријатеља напасти. Пошто је одлучио да одступи, Лентул му је отписао да се стрпи до освојења Видина и да се дотле причува. То ће га, вели, зачудити пошто му је пре три дана поручио да спреми хране за војску 30.000 људи.¹⁰²

У зору 24 августа Лентул је с војском напустио Нови Пазар и пошао у Крушевац.¹⁰³ С њим је пошла и српска милиција Станише Марковића и старовлашки кнез Атанасије Рашковић са својим људима.

Да би због одласка аустриске војске донекле умирио домаће хришћанско становништво оних крајева које је пристало уз ћесара, послао је Лентул 24 августа бившем старовлашском кнезу „војводи хаџи Братулевићу и свим хришћанима који су около њега“ једно писмо на српском језику,¹⁰⁴ у ком му у име главног заповедника аустриске војске фелдмаршала Секендорфа јавља, како виши савезни интереси с Русијом захтевају да се пре свега освоји Видин ради успостављања везе с руском војском, све друго мора се због тога привремено одложити. Чим се Видин заузме, вратиће се сва ћесарска војска натраг и протераће непријатеља из њихових крајева. За то кратко време, најдуже за три недеље, морају они сами себи помоћи: непријатеља задржавати, чувати се да не допадну ропства, повући се у планине, на окупу остати и непријатељу пут затворити. Жене, децу и стоку своју могу ради сваке сигурности превести на београдску или на темишварску страну где ће их радо примити и од сваког зла бранити.

Са марша недалеко од Јасенице послао је Лентул 25 августа писма и пећком патријарху као и у друге дистрикте,¹⁰⁵ да су Руси Очаков освојили и за утеху им је поручио да ће фелдмаршал Секендорф с целом војском у њихове крајеве доћи, стога нека дижу магазине и нека спремају захиру.

Међутим је већ дан раније патријарх Арсеније с устаничком војском од 3000 Брђана пред Нови Пазар стигао и затекао град пуст,¹⁰⁶ пошто су га ћесаревци с пуковником Лентулом на челу у зору 24 августа напустили. Преварен у сигурном очекивању, да ће се у Новом Пазару сјединити с ћесарском војском и рат против Турака заједнички даље наставити, патријарх Арсеније је напустио устанике и од страха пред Турцима побегао је за аустриском војском на север, у брзом јахању с најужом пратњом стигао је 25 августа у Студеницу и одмах је наставио бегство даље према Крагујевцу.¹⁰⁷

Мањи део брђанских и арбанаских војвода, који су заједно с патријархом Арсенијем и с војводом Радоњом Петровићем били на договору у аустриском главном штабу код Тешице, кренуо је са својим људима за аустриском војском на север, а већи део Брђана вратио се у забуну и очајању натраг својим кућама. Кад су их Турци почели да нападају, ударише

¹⁰¹ Feld-Acten 8, 84 ex 1737.

¹⁰² Ibid. 8, 140 ex 1737.

¹⁰³ Ibid. 8, 108 ex 1737.

¹⁰⁴ Оригинал у породичном архиву Рашковића; у целини сам га штампао у часопису Јужна Србија 1924, 971—972.

¹⁰⁵ Лентулово писмо студеничком архимандриту Василију од 24 августа 1737, у оригиналу, у архиву Нар. Библиотеке.

¹⁰⁶ Споменик 53, 61. У писму 27 нов. 1737 по ст. каже Арсеније IV да се скупило до 7000 устаника у дистрикту Хасу (Рајић IV, 204).

¹⁰⁷ Гласник, 23, 253.

они сами на Белопоље, поробише и попалише успут све турске куле и предадоше мачу Турке од Бродарева до Препоља.¹⁰⁸ Кучи и Васојевићи опленили су и пожегли том приликом цео Бихор, поотимали су боље турске девојке, крстили их и с њима се поженили.¹⁰⁹ Ускоро затим умро је велики војвода кучки, Радоња Петровић,¹¹⁰ поред Арсенија IV и старовлашког кнеза Атанасија један од најглавнијих вођа овог неуспелог српско-арбанаског устанка.

У исто време, кад је с главном силом устаника пошао на Рожај и на Нови Пазар, послао је патријарх Арсеније и једну јачу извидницу под вођством Марка и Милка Јаковљевића и Станка Радонића на Косово. Код Вучитрна сукобили су се они с једном групом Арбанаса, потукли је и преко Ситнице у бег натерали. При том су заробили три Арбанаса, деветнаест жена и девојака и 700 комада стоке. У писму су патријарху Арсенију¹¹¹ јавили, да се Турци на Косову купе и спремају да ту презиме, они се пак уз Лаб према Куршумлији повлаче јер не могу Турцима да одолевају, моле хитно помоћи и да им се јави шта с пленом да раде?

Увиђајући стратешку важност Косова за прикупљање турске војске, и Лентул је са марша за Крушевац 26 августа писао Секендорфу, да свакако мора, ако хоће с целом војском да пође на Дрину, на Косово да пошље бар 3000 војника, али не од његове пешадије пошто је ова неспособна, свака четир сата се одмара, него друге трупе, његово би пак одељење требало сасвим у главну армију повући.¹¹² После два дана стигао је Лентул у Крушевац и одатле се Секендорфу потужио и на рђав избор своје коњице, момци су регрути а коњи слаби.¹¹³

Но та писма већ нису затекла Секендорфа у главном штабу код Ниша. Мало раније отишао је он на Тимок да се лично увери о стању Кевенхилерове армије под Видином и да донесе коначне одлуке. У ратном савету у Брестолу¹¹⁴ закључио је Секендорф крајем августа: да се опсада Видина коначно напусти, да се чуваће границе ра Тимоку повери Кевенхилеру, да се у Нишу и у његовим предстражама Ак-паланци и Пироту оставе јакe посаде а сва војска да се преведе с Тимока на Дрину са додатком: да освоји Ужице и Сокол, с Хилдбургхаузеновом војском из Босне да се сједини и тако да се Србија, Славонија и један део Босне осигура.¹¹⁵

Хтео не хтео, морао је Дворски Ратни Савет у Бечу и ово Секендорфово одступање од првашњег ратног плана накнадно да одобри. Док се тако аустриска видинска, нишка и новопазарска војска, сатирана дугим безуспешним маршевима последњих дана месеца августа налазила у новом централном покрету према Дрини, дотле се већ и босански везир Али-паша спремио да и овај удар фелдмаршала Секендорфа сузбије.

Из Крушевца је Лентул Секендорфу 1 септембра јавио, да су 100 турских коњаника и 500 јаничара ушли у град Ужице. Исти су 28 августа упали у околину Аранђеловца (Varangewas) и 12 Срба тамо побили. Но ипак су били присиљени, да се у Ужице врате са губитком од 7 људи.¹¹⁶

3 септембра је Секендорф писао из главног штаба у Топлици (код Крушевца) Дв. Ратном Савету у Беч, да су се у војсци јавила многа оболења и похвалио је пуковника Лентула, који је из Новог Пазара позват у Чачак да тамо подигне магazine за главну војску. За време свога командовања показао се он мудар и опрезан, ништа није пропустио што би могло користити царској служби и домаће становништво задобити. Своје одељење

¹⁰⁸ Рајућ, о. с. IV, 205—206.

¹⁰⁹ Вас. Петровић, о. с. р. 23.

¹¹⁰ Љ. Стојановић, Ст. срп. записи и натп II, бр. 2723.

¹¹¹ Feld-Acten Fasc. 9, 3 $\frac{1}{2}$, ex 1737.

¹¹² Ibid. 8, 112 ex 1737.

¹¹³ Ibid. 118 ex 1737.

¹¹⁴ На левој обали Дунава наспрам ушћа Тимока.

¹¹⁵ *Angeli*, 315.

¹¹⁶ Feld-Acten 9, 14 ex 1737.

од 1800 људи (само регуларне војске) хранио је сам. У истом писму Секендорф је у Беч јавио, да је у његов табор стигао и пећки патријарх, с њим он сада преговара, што би се још могло с његовим присталицама Србима за царску корист учинити.¹¹⁷

Идућих дана стизале су у главни штаб вести о живљем кретању босанских Турака. Заповедник Раче (на ушћу Дрине) Прајнер дознао је и Секендорфа је 6. септ. известио о намери босанског везира Али-паше да ослободи Ниш. Лентул је истог дана Секендорфу јавио да Ужице има посаду само од 500 Турака,¹¹⁸ а 7 септембра је на основу шпијунских вести да се Турци из Босне приближују, затражио из главног штаба појачања.¹¹⁹ 9 септембра послао је компанију хајдука (српске милиције у Србији) с капетаном Максимом да поседну шанац Пожегу,¹²⁰ а у другом писму истог дана је јавио да ће к себи позвати и мајора српске милиције Вука И саковића.¹²¹

11. септ. Лентул је из дистриката Ужице, Соко и Вишеград, који нису тражили ћесарску заштиту, нити хтели да је приме, затражио да му у року од 3—4 дана донесу сваке врсте плодова, 100 товара брашна и 1000 ока мяса, иначе ће све предати огњу и мачу.¹²² 12 септембра стигла је у главни штаб вест, да је српска милиција освојила шанац Пожегу, који лежи само четир сата далеко од Ужица. Сутрадан изјутра пошао је Секендорф из главног штаба код Топлице и преко Карановца стигао је по подне у Чачак. Успут је срео пуковника Лентула и његово одељење, које је и после толиких напора врло добро изгледало. Пошто су Секендорфови непријатељи раширили вести да је Лентулово одељење упропаштено, што су у Бечу многи веровали, затражио је он од Лентула опширан извештај о целој његовој акцији и о његовим губицима и угодно се изненадио кад је сазнао да ти губици нису били сувише велики (gar zu beträchtlich).¹²³ Задовољан с тим, послао је Секендорф из Чачка 15 септ. самом цару Карлу VI посебан извештај о заслугама пуковника Лентула и препоручио га је, да му се да упражњени кирасирски пук Hauttois; то је и сам Лентул још 10 септ. одмах после смрти генерала Hauttois-а молио.¹²⁴

Одмах затим почела је енергична акција да се освоји Ужице. Лентул је 18 септ. добио 600 коњаника појачања и налог да пође у Пожегу. За њим је послат пуковник Маршал са 6 компанија гренадира, 2 хаубице и 2 топа од 8 фуната. Пошто су о јачини турске посаде у Ужицу стизале разне вести, јавио је Лентул 21 септ. у главни штаб, да ће сам поћи у извиђање. На то је према Ужицу послато још 12 батаљона пешака и 5 пукова коњице под заповедништвом генерала Филипија.¹²⁵

Да би и за освајање Ужица одржао ратничко расположење српске милиције из Србије, која је дотле као авангарда аустријске војске имала једина стварних успеха у том рату, затражио је Секендорф из главног штаба код Чачка (21 септ.) од Дв. Ратног Савета, да граничари с обе стране Саве добију за време рата иста следовања као и други редовни војници.¹²⁶ Сутра дан опет саветовао је Дв. Ратном Савету, да се и пећком патријарху као и епископима који се с њим сада у Нишу налазе, привремено додели државна помоћ, и то патријарху по 60 фор. а епископима по 30 форинти месечно,¹²⁷ а упражњена београдско-карловачка митрополиска столица да се не попу-

¹¹⁷ Ibid. 9, 114 ex 1737.

¹¹⁸ Schmettau, 49.

¹¹⁹ Feld-Acten 9, 26 ex 1737.

¹²⁰ Ibid. 9, 37 ex 1737.

¹²¹ О Вуку Исаковићу, оберкапетану срп. милиције у Црној Бари: Гласник 64, 34.

¹²² Feld-Acten 9, 48 ex 1737.

¹²³ Schmettau, 51.

¹²⁴ Feld-Acten, Fasc. 9, 57 ex 1737.

¹²⁵ Schmettau, 53—54.

¹²⁶ Feld-Acten, Suppl. zum Türkenkrieg, Fasc. 9, 83 ex 1737. До 1727 србијанска милиција добила је из царских магазина само хлеб, отада пак еквивалент у новцу. (Глас 64, 35).

¹²⁷ Ibid. 9, 81 ex 1737.

њава.¹²⁸ Заповедник Ниша, генерал Доксат јавио му је како је народ са задовољством примио вест, да ће се ћесар бринути за епископе и за патријарха у Нишу, док се на своја места не врате и истакао му је велике заслуге нишког епископа Поповића око набавке кола и коња за комору.

Пошто су тада главном штабу у Чачак стигле вести да су Турци освојили Цариброд (14 септ.) и Пирот (20 септ.) и да се приближују Нишу, који је само до краја септембра био опскрбљен, а уједно је и Кевенхилер јављао о живљем кретању непријатеља на Тимоку, — Секендорф се више није умео да снађе. Ради осигурања Ниша хтео је да заустави покрет на Ужице, па је 23 септ. јавио Лентулу да не напушта Пожегу, али је све већ било доцкан. Пошто Лентул већ 6 дана није из главног штаба добијао никаквих вести, пошао је по ранијем налогу у зору 24 септ. из Пожеге и у вече истог дана стигао је пред Ужице. За њим је генерал Филипи из Пожеге послао још 10 батаљона пешака и 2 топа. Да Ужице што пре освоји, пошао је тамо из Чачка и сам главни заповедник Секендорф. После бомбардовања 31 септ. и 1 окт., на које је мала турска посада од само 200 војника живахно одговарала, Ужице се 2 октобра предало уз слободан пропуст посаде у Босну.¹²⁹

Све до Ужица ишао је за Лентуловом војском један део српско-арбанаских војвода који су устали на Турке и молио помоћ. Код Ужица се већи део од њих од Секендорфа опростио и вратио натраг. Нешто издаље пратили су аустриску војску и неколико хиљада Климената са породицама и стоком, али Секендорф је и њима рекао да им због свога рђавог положаја не може помоћи. „Сви ти несрећници нашили су се сада у грозном положају”, забележио је и сам Секендорфов биограф, „да свој врат опет подвргну под јарам или под мач својих тирана, који им овај пут неће опростити”. Њему самом, вели, није јасно: да ли су устаници хтели да преваре аустриску војску, или је више ова њих преварила.¹³⁰

Одмах сутрадан по освојењу Ужица Секендорф је с гренадирским компанијама које су на град нападале Ужице напустио и пожурио се преко Ваљева у Шабац, камо је требала да се повуче сва аустриска војска. На цареву заповест Секендорф је у Шапцу 14 окт., главно заповедништво предао генералу Филипију и отишао у Беч где је ухапшен и оптужен.¹³¹

Лентулу је међутим заповеђено да оштећени ужички град поправи, да аустриску посаду у њему (200 пешака и 50 хусара) снабде са захиром и џебаном па да се онда и сам у Шабац повуче. Још исти дан по Секендорфову одласку (4 окт.) дошло је Лентулу у Ужице изасланство оне овеће групе климената која се за његовом војском повлачила. Вође изасланства: патер Иван и војводе Прела, Јок(о), Вук, Лек, Зеко, Гиле (Güle), и Дело (Dello)¹³² замолили су Лентула, да се за њихових 7 родова са 4.000 душа и око 100.000 комада стоке одреди у Банату земљиште на коме би се могли населити. До краја октобра хтели су већ да сеобу изврше.¹³³ Али је нагло надирање босанских Турака и брзо повлачење аустриске војске на север те селидбене преговоре наједанпут пресекло. Турску посаду из Ужица и аустриско спроводно одељење напао је успут зворнички Мехмед-бег и заробио их те је све заједно довео пред босанског везира Али-пашу. Овај је турске заповеднике Ужица због предаје града пред очима Немаца дао погубити а немачке војнике је обдаривши их сваког дукатом вратио натраг. Затим је Мехмед-бег опустошио

¹²⁸ Београд — карловачки митрополит Вићентије Јовановић умро је у Београду 6 (17) јуна 1737. (Љ. Стојановић, Ст. срп. зап. и натп. бр. 7742) — Витковић, Споменици II, 261.

¹²⁹ У Ратном Архиву у Бечу, Feld-Acten Fasc. 9 ex 1737, у посебно увезаној рукописној књизи опширан опис опсаде и освојења Ужица са два плана самога града. — Уп. и *Schmettau*, *ibid.* Relation von der Belagezung Usitza 57—69; *Angeli*, 318—319.

¹³⁰ *Seckendorf's Lebensbeschr.*, 156—157.

¹³¹ *Angeli*, 319—320.

¹³² О арбанаским именима и презименима упореди: Ј. Ердељановић, Кучи... 338—343.

¹³³ *Feld-Acten*, Suppl. zum Türkenkrieg, Fasc. 10, 11 с ex 1737.

околину Ужица беснећи нарочито против раје која се повлачила за аустриском војском.¹³⁴

После пада Ужица пошли су за аустриском војском из Пожеге (3 окт.) на север 12 батаљона инфантерије и оба драгонска пука под командом генерала Филипија, у Ваљево су се сјединили са Секендорфовим гренадирима и у Шабац стигли 18 октобра. Главни пак део Секендорфове армије који је остао код Чачка пошао је под заповедништвом генерала Тингена већ 30 септ. у Шабац и 11 окт. је преко Рудника и Љига стигао у Ваљево. Пошто се марширало по рђавим путевима и преко високих планина, ишла је комора што је могла ближе за трупима, праћена заштитницама. Ове је зворнички Мехмед-бег у Кланцу код Ваљева с 10.000 Турака напао, комору опљачкао, Ваљево (12 окт.) освојио, цео тај крај опустошио и с 3.000 заробљеника, Срба и Арбанаса који су пратили аустриску војску, вратио се натраг и због освојења Ваљева постао је — беглербег. Остали део Срба и Арбанаса, који су се повлачили за аустриском војском и спасли се из овога покоља, побегао је за аустриском војском на север, док се један део Климената задржао око Рудника и на падинама Авале.¹³⁵

У те дане је и турска војска из Бугарске стигла под Ниш. Патријарх Арсеније је заједно с нишким епископом Георгијем Поповићем, рашким епископом Јефтимијем Дамјановићем и ужичким Алексијем Андрејевићем, чувши свакако за судбину самокосовског епископа Симеона,¹³⁶ Ниш још пре две недеље напустио и 27 (16) септембра,¹³⁷ стигао у Београд где су га војне власти додуше лепо примиле и одмах му ставиле на расположење новосаграђени и богато намештени двор¹³⁸ недавно преминулог митрополита Вићентија,¹³⁹ али се због критичног положаја аустриске војске о њему нису даље бринуле.

После освојења кланца Вратарнице (9 окт.) Али-ага је 11 окт. с 12.000 коњаника опколио Ниш и позвао на предају генерала Доксата, који је Секендорфовом кривицом у слабо снабдевом граду имао на расположењу само 2500 правих бораца. Кад је после четир дана под Ниш стигло 80.000 турских војника, Доксат је главном заповеднику турске војске, румелиском беглербегу Ахмеду Ђуприлићу, на његов позив 16 октобра Ниш без борбе предао¹⁴⁰

¹³⁴ Schmettau, 66; Hammer, IV, 339.

¹³⁵ Hammer, IV, 336, 339; Schmettau, 69.

Хамерова тврдња, која се у нашим историјама стално одржава, да је „12 окт. сво на оружје устало становништво босанске границе, 20.000 Климената и Срба код Ваљева нападнуто од 10.000 Турака и сво до 1.000 сасечено“ — очевидно није тачна. Хамер је ту спојио Шметауове тачне, с Виндишевим нетачним подацима. Док савремени Шметау, који је у том рату учествовао, само опћенито говори, како су 10.000 Турака напали аустриске заштитнице и комору код Ваљева, потукли их, комору опљачкали и Србе присилили, да им предаду паланку која се на том месту налазила (Schmettau, о. с. р. 69); дотле је Windisch у свом чланку „Von den Klementinern in Syrmien“ по њиховом народном предању 45 г. после догађаја забележио, да су „до 20.000 код Ваљева сакупљених босанских, бугарских (!) и албанских породица, које је грчки (!) патријарх у Београду (!) Арсеније Јовановић наговорио на сеобу, Турци напали и све до, од прилике, 1000 сасекли.“ (Ungrisches Magazin, oder Beyträge zur ungr. Geschichte, Geographie, Naturwissenschaft. II Bd. Presburg 1782, р. 79). Горњу Хамерову тврдњу (IV, 336) побија од њега самога мало даље (pag. 339) наведени податак најбољег савременог турског историка за тај турско-аустриски рат, Омер-ефендије кадије новског, да су босански Турци том приликом освојивши Ваљево (12 окт.), цео тај крај опустошили и с 3000 заробљеника натраг се вратили. (Die Kriege in Bosnien in den Feldzügen 1737—1739 beschr. von dem Kadi Omer-Effendi, a. d. Türk. übers. v. Joh. N. Frh. v. Dubsky. Wien 1789).

Као Виндишев број од 19.000 погинулих, фантастичан је и сан Арсенија IV, како је морао пред Богом да одговара за 80.000 људи, који су у том рату због њега погинули (Рајић IV, 203).

¹³⁶ Од Турака 1 септ. (21 авг.) 1737 у Софији обешен (Љ. Стојановић, Зап. и натп. бр. 2709, 2712), пошто су — свакако — дознали за његове велеиздајничке везе с ћесаревцима. [Упореди напред стр. 210 (7)].

¹³⁷ Љ. Стојановић, Зап. и нат., 2717.

¹³⁸ Уп. опис и цео инвентар двора: Рад. М. Грујић, Прилози за историју Србије у доба аустр. окупације (1718—39). Споменик С. К. А. LIII.

¹³⁹ Langer, о. с. р. 249.

¹⁴⁰ Angeli, 320—324.

уз уговорени слободан пропуст аустриске посаде и амнестију за све Србе и Јевреје који су у Нишу остали, а огрешили су се према Турцима. У чл. VIII предајног уговора нарочито је зајемчен патријарху опрост свих кривица и право да ужива све као и пре рата.¹⁴¹ 20 окт. је аустриска посада с генералом Доксатом Ниш напустила и у Смедереву се сјединила с војском генерала Кевенхилера. Доксат је отишао у Шабац, где је одмах ухапшен и у Београд на суд спроведен.¹⁴²

Губитком Ниша завршене су ратне операције 1737. Крајем октобра стекла се у утврђеном табору код Ниша сва аустриска војска из Србије,¹⁴³ заједно са одељењем пуковника Лентула и србијанском милицијом под заповедништвом обркапетана Станише Марковића и обрштера Вука Исаковића са нешто Рашковићевих устаника, док је сам кнез Атанасије Рашковић са својом породицом отишао за патријархом Арсенијем у Београд.

Тако је и српско-арбанаски устанак у Ст. Србији у вези са аустриским ратом против Турака 1737 завршен с потпуним неуспехом. Због неспособности својих вођа морала је у почетку рата многобројна и добро опремљена аустриска војска без иједне битке да напусти не само у овом рату без борбе задобијени Ниш, него и целу у прошлом победничком рату (1716—1718) освојену Србију, и да се повуче преко Дунава и Саве. Главни заповедник Секендорф је због тога смењен и затворен, а генерал Доксат је због предаје Ниша без борбе у Београду јавно погубљен. Сам Карло VI је — том приликом — (23 нов.) изјавио, да га не болу толко ни силни трошкови ни губитак Ниша, колико срамота, која је пред светом пала на аустриско оружје. Неспособност Секендорфова у том рату била је очевидна. Имајући у почетку у Београду доста јаку војску на окупу, он ју је распарчао у некорисним деташирањима и сатро у прекомерним маршевима због непрестаног мењања својих планова. Против генералног плана место на Видин, он је својевољно пошао прво на Ниш, одатле на Видин, али не могавши да га освоји, сву је војску пребацио с Тимока на Дрину и задржао се тамо с непотребним освајањем малог турског градића Ужица те тиме скривио губитак Ниша. Уз то све те операције нису биле претходно довољно припремљене па су војници уснут трпели велике оскудице, мада су крајеве кроз које су пролазили до крајности исцрпели. Поред свега тога у свом односу према главном лиферанту за војску, Харахеру, Секендорф није одржао чисте руке.¹⁴⁴

Због слабе потпоре услед тога општег неуспеха аустриске војске пропао је и добро организовани и успешно започети српско-арбанаски устанак у Ст. Србији. На први позив аустриске претходнице старовлашки кнез Атанасије Рашковић је по свом обећању одмах скочио на оружје и с 1500 својих устаника истерао је турске посаде из Нове Вароши, Препоља, те је заједно с крагујевачким обркапетаном србијанске милиције, Ст. Марковићем Млатишумом, заузео Нови Пазар и дочекао у њему помоћно одељење пуковника Лентула, који је и послат у те крајеве да их дигне на устанак. Али због Кевенхилерове експедиције из Ниша на Видин, није Секендорф могао у исти мах с довољно снаге да помогне и Лентулову експедицију у правцу Новог Пазара. Пфеферкорново прво помоћно одељење за Лентула Турци су на Косову распршили, а и друго помоћно одељење генерала Шметаца морало је из Приш-

¹⁴¹ Art. VIII. L' Archevéque de Petschka, Wallicka, de l' Albanie aiussi que tous les Raziens, et Iuifs, qui sont dans la Place et dans le Territoire conquis, jouiront de la présente Capitulation, principalement le Patriarche, et qui auront non seulement une entière abolition du passé, mais jouiront encore paisiblement de tout ce qui leur appartenoit avant la guerre. [(Schmettau) Mémoires secrets... p. 99].

¹⁴² По осуди ратног суда ген. Доксату је у Београду 20 марта 1738 јавно отсечена глава, што је Ниш без борбе предао (Angeli 337).

¹⁴³ Сем Кевенхилерова одељења од 5000 војника у табору код Радујевца, који је после пада Ниша прешао Дунав и повукао се у Мехадију, одатле у горњу Угарску (Angeli, 326—331).

¹⁴⁴ Krones, Handbuch der Geschichte Oesterreichs IV, 160.

тине да се врати натраг у Ниш. Због тих неуспеха да се Лентулово слабо одељење појача, изгубио је околни народ поверење у аустриску војску и није смео више да уз њу пристаје. Стога и Лентул није могао из Новог Пазара даље да напредује. Кад му је после пораза принца Хилдбургхаузенa код Бањалуке (4 авг.) запретила опасност и од босанских Турака, Лентул је 24 авг. с Рашковићевим устаницима и српском милицијом напустио Нови Пазар, објавивши околном народу: да се од Турака за 2—3 недеље сам брани, док се аустриска војска после освојења Видина ради успостављања везе са савезничком Русијом не врати натраг у њихов крај, и да се сели, ко хоће, преко Дунава и Саве.

То повлачење пуковника Лентула из Новог Пазара заједно с његовим прогласом народу да се брани како зна и да се сели у Угарску, задало је српско-арбанаском устанку смртни ударац баш у часу, кад је стајао пред одлучном акцијом.

Кад је одмах затим, према договору у Тешици, у Нови Пазар стигла главна војска устаника од 3000 Срба Брђана и Арбанаса Климената с патријархом Арсенијем и кучким војводом Радоњом на челу и затекла град пуст и у њему Лентулов проглас, вратио се одмах потпуно разочаран у аустриску војску већи део Брђана у своје планине натраг опљачкавши уснут Хас, а патријарх Арсеније је с једним делом војвода и народа пошао за аустриском војском на север.

Но и у официрским круговима тога доба било је доста људи, који су мислили, да је аустриска војска помоћу устаника могла тада лако да избије на Солун. „Да се Лентулово подузеће могло као што треба помоћи и даље наставити, врло много би се за тај рат добило. Сада би можда какав ексјезуита тумачио Казуистику у училишту Платонову или би бар на победе навикнути аустриски гренадири држали стражу пред табориштем непобедиве фаланге”,¹⁴⁵ — мислио је 1792 и сам унук Секендорфов, граф Тарезијанус, добивши тај утисак на основу проучавања разних докумената о том рату из личног архива самога фелдмаршала Секендорфа у замку Ансбаху. Па и сам пуковник Лентул је и у највећем огорчењу на Србе и Арбанасе што му слабо прилазе, имао — ипак — врло високо мишљење о њиховим војничким способностима. Секендорфу је јавио, да су се људи из тих крајева бројали у најбоље турске војнике и да су многобројни и јаки кад би хтели да се скупе и да ударе на Турке, али за то немају воље.¹⁴⁶

Заједно с аустриском војском прешла је крајем октобра 1737 из утврђеног табора код Ниша преко Саве у Срем и аустриска србијанска милиција: 418 хајдука (пешака) и 215 хусара или катана (коњаника) под заповедништвом обрштера из Црне Баре Вука Исаковића, крагујевачког оберкапетана Станише Марковића и 10 капетана;¹⁴⁷ са овима су прешли и две чете Рашковићевих Арбанаса Климената са војводама Дедом и Ватом, док је сам кнез Рашковић са својом породицом и братом Јованом као и остатком својих људи отишао у Београд за својим тастом, патријархом Арсенијем.

Пошто је србијанска милиција и мало касније од емиграната-устаника организовани српско-арбанаски Рашковићев пук остао у саставу аустриске војске, имамо једино о њиховој сеоби из Србије и Ст. Србије у Срем стварних података; иначе су сви остали подаци о т. зв. Другој сеоби Срба и Арбанаса под Арсенијем IV, а нарочито у погледу броја пресељеника и места њихова насељавања, исто тако неодређени, противречни и несигурни, као год и подаци о Првој сеоби Срба под Арсенијем III. Како се аустриска војска прешавши Саву одмах повукла даље на север да презими, задржана је и србијанска

¹⁴⁵ *Seckendorf*, 108.

¹⁴⁶ Стр. 218 (16).

¹⁴⁷ *Vaniček*, *Specialgesch. d. Militärgrenze I*, 475; *Thalloszy* о. с. р. 315. О срп. милицији у аустр. Србији види: Др. М. Поповић, Финансије и привреда за време аустр. владавине у Србији (1718—1739) Глас 64, 32—39; *Vaniček I*, 202—203.

милиција да чува савску границу. Пошто је пре и за време рата „Доња Савска Границе” имала већ 6 домаћих компанија хајдука у Винковцима, Комљеновцима, Јамини, Моровићу, Рачи, Кукујевцима; затим 2 војводства у Рајеву селу и Жупањи, те 4 хусарске компаније у Моровићу, Чалми, Рајеву селу и Чепину;¹⁴⁸ — заузела је србијанска милиција и један део Климената у Доњој Савској Граници на запустелим сремским имањима херцега Одескалкија, графа Колореда око Митровице и графа Шенборна око Земуна¹⁴⁹ она места,¹⁵⁰ која домаћа сремска милиција није запосела.

Нити је њима од државе давана каква плаћа за издржавање, нити су они коме давали какве порезе или дажбине. Из једне тужбе управе Колоредова имања у Митровици 1741 да им се надокнади „contributive“ сазнајемо, да је већ од 1 новембра 1737 без икакве одобрења населила: компанија србијанске милиције капетана Трифуна (Исаковића)¹⁵¹ praedia Хртковце и Schivolith (!) оберкапетана Станише Марковића praedia Лубаковац, Михаиловац и Гердановце; обрштера Вука (Исаковића) praedia Kierstaz (!) и Кленак са селом Кленак; компанија Климената капетана Деде praedia Никинце, Барадинце, и $\frac{1}{2}$ Шапине; компанија Климената капетана Вате praedia Мишковце, Јурјевце и Кевешинце и капетана Вулете praedium Платичево.¹⁵²

¹⁴⁸ Vaniček, ibid. p. 241.

¹⁴⁹ О земунском спахилуку бискупа Шенборна од 20 села, 30 предија и 232 сесије; као и о митровачком спахилуку маршала Колореда од 19 села, 22 предија са 400 сесија види: Bösendorfer, Crtice iz slavonske povijesti. Osijek 1910, str. 361—362.

¹⁵⁰ Код Ваничека (о. с. р. 476) поименце наведена.

¹⁵¹ Гласник 3, 12.

Spezifikation.

¹⁵² Deren von dem Königl. Aerario denen titl. Grafen v. Colloredo vigore Conscipationis eingeschätzten, nunmehr aber von denen Servianern und Clementinern besitzenden Grundstücken, Praedien und Waldungen, dann was die Beträge hievon abwerfen thun, alls,

Klage

Praedium Herkovicze haltet H. Capitain Triphun Compagnie, so jährlich denen H. Grafen abwürft 93 f.

Desgleichen haltet dieser Capitain das Praedium Schivolith so ertraget jährl. 57 f.

Lubakovacz solle H. Ober Capitain Stanissa Compagnie und ertraget jährlich 48 f.

Mihailovacz haltet H. ober Capitain Stanissa Comp. u. ertraget jährlich. 7 f. 70 kr.

Gerdanowcze haltet eben besagter H. Capitain Stanissa Comp. und ertragt jährl. 55 f.

Kierstaz solle H. Obristwachtmeister Vuk besitzen, so ertraget jährlich. 58 f.

Nikincze solle H. Capitain Deda sambt seinen Leuthen besitzen, so ertraget jährl. 51 f.

Schapina solle ebenfahls besagter H. Capitain Deda halten, so ertraget jährl. 22f.

Mischkovze und Kevcsinze solle halten H. Capitain Vatta und dessen Compagnie, so ertraget jährl. 157 f.

Beantwortung

Ja, Er hatte es seithere genützet und zwar von 1 Nov. 1737 bis letzten Jan. 1742 395 f. 15 kr.

Ja, H. Capitain habe es seithere genutzt, u. zw. von 1 Nov. 1737 bis letzten Jan. 1742. so ertragen. 242 f. 15 kr.

Dieses Praedium ist nach deren Knesen Ausgag nicht zu bewohnen, jedoch thun die Klenaker ihren Hanf darauf anbauen, folgsam kommet davon anzusetzen.

Dieses besitzt der Barjactar Bogdan und ertragen von 1 Nov. 1737 bis letzten Jan. 1742. 32 f. 72 kr.

Ja, sie halten es, u. zw. von 1 Nov. 1737 bis letzten Jan. 1742, so ertraget 233 f. 45 kr.

Dieses Praedium haltet sowohl das Dorf Klenak, als die alldorthigen granitzer von H. Oberstwachtmeister Vuk, da nun die Helftscheid denen granitzern anzusetzen kommet, so ertraget solches von 1 Nov. 1737 bis letzten Jan. 1742. 123 f. 15 kr.

Ja, er besitze es und zwar von 1 Nov. 1737 bis letzten Jan. 1742, so ertraget also. 216 f. 45 kr.

Ja, er genüsse es aber nur die Helftscheidt, die übrige Helfte aber das Dorf Budjanovze, mithin von 1 Nov. 1737 bis letzten Jan. 1742 diese Helftscheidt ertraget 46 f. 45 kr.

Ja, er halte es und ertraget solches von 1 Nov. 1737 bis letzten Jan. 1742 667 f. 15 kr.

Из Босанске Посавине, где је Кевенхилер 1735 из народне милиције организовао 3 компаније хајдука и 3 компаније хусара, многи су прешли на леву обалу Саве и настанили се делом у старим местима а делом су основали и нова места у бродској регименти (Бошњаци, Орисавци, Штитар и др.). Слична пресељења дешавала су се и у Банату крајем 1737 али су ти пресељеници много страдали од маларије.¹⁵³

Док се аустриска војска преко зиме одмарала, попуњавала и спремала, да 1 априла настави рат против Турака, и док су се српски и арбанаски пресељеници по збеговима и земуницама у равном Срему како тако сместили да презиме, дотле је патријарх Арсеније из Београда започео акцију, да свој положај код српске јерархије и код бечког двора регулише и да се за пресељенике побрине.

Остављен после свога доласка у Београд (27 (16) септ.) од стране државних власти у новом митрополитском дворцу сам себи, Арсеније IV се као и Арсеније III, потпуно разочаран у Аустрији, одмах обратио тајно Русији за помоћ. Очајан због пропасти своје богате резиденције у Пећи¹⁵⁴ и због народне несреће, и у неизвесности о својој и народној даљој будућности, јавио

Klage

Jurjevze solle halten H. Capitain Vatta, so ertraget jähr. 120 f.

Baradinze solle halten H. Capitain Deda, so ertraget jähr. 76. f. 8 kr.

Vuczin und Gerk ertraget jährlich in Bahren 83 f. 31 kr.

Platzova solle H. Capitain Vuleta und dessen Compagnie halten und ertraget jährlich 70 f. 77 kr.

Klenak haltet H. Obristwachmeister Vuk, von dem Grund-Dorf, $\frac{2}{3}$, so ertraget jährlich 77 f. 2 kr.

Sage drey taussend fünf hundert neunzehn Gulden 44 $\frac{8}{24}$ kr. ohne des Contributions-Stand, welcher von denen Ortschaften Klenak, Platzova, Baradinze und Jurjevze jähr. 343 f. 90 $\frac{3}{4}$ kr. von 1 Nov. 1737 bis letzten Jan. 1742. 1461 f. 34 $\frac{1}{8}$ kr., in Summa also 4980 f. 78 $\frac{16}{24}$ kr. ertraget, welches die tit. H. Grafen auf berührte 4 $\frac{1}{4}$ Jahre von ihren eingeschätzten Grundstücken hätten genießen, auch die Unterthanen ohne Beschwerde das Contributionale hätten abfüren können: da nun Löbl. Landes Deputation Verordnung de dato Esseg den 9 Dec. 1741 ausdrückl. sich enthaltet, so wohl die Aichlung als in Terrestrial-Provent zu zahlen, dann sowohl de praeterito die titl. H. Grafen schadlos zu stellen, als des futuro einen leydentlichen census der Nutzniessung halbêr zu determinieren so werden Sie H. Granitz-officiere von obtragender Commission wegen nadrücklichst ersuchet, sich sowohl wegen der Eichlung, als des vergangenen dann zukünftigen klar zu explicieren, was sie in diesem zu thun eigentlich entschlossen ?

(Kammer Archiv, Syrmiche u. Slavonische Indemnitions-Acten, Fasc. 15392/6).

¹⁵³ Vaniček, I, 476.

¹⁵⁴ Сам патријарх Арсеније каже, да је била подобна граду и пуна украса од злата сребра и драгог камења, реликвија и моштију старих српских краљева и патријараха (Јакшић о. с. р. 6).

Beantwortung

Ja, er halte es und ertraget von 1 Nov. 1737 bis letzten Jan. 1742 510 f. 10 kr.

Ja, er halte es und zwar von 1 Nov. 1737 bis letzten Jan. 1742 so ertraget 323 f. 35 kr.

Dieses Praedium halten die Sau-Stromb-Granitzer von Belina folgsamb von Löbl. Landes Ober-Commando, dass es in diese Untersuchung mit einschlaget, dessentwegen die behörige remedur beschehen muss.

Ja, er halte es und zwar von 1 Nov. 1737 bis letzten Jan. 1742, so ertraget in Bahren 300 f. 77 $\frac{1}{4}$ kr.

Ja, er halte es, und zwar von 1 Nov. 1737 bis letzten Jan. 1742, welches ertraget in Bahren 327 f. 23 kr.

Die können weder vor sich noch vor Ihre Compagnie weder an der Eichlung weder vor das zukünftige sich in einen Kreutzer Zahlung einlassen, sondern da sie nebst ihren Leuthen aus gedrungener Noth mit Hinterlassung allen von puren Eyfer herüber getreten und noch zu dato ohne mündesten Kreutzer umb das pure Brodt dienen, so seheten sie nicht mit was sowohl sie die Eichlung, als des verflossene, dann zukünftige zu zahlen im Stand wären; sie verliesen sich auf die hohe Gnad Ihro Königl. Mayt., dass sie nicht allein die titl. H. Grafen in diesen schadlos zu stellen, sondern auch die Granitzer dereinstens unterbringen zu lassen, die mildigst — und gnädigste Vorsorge zu thun die hohe Gnade haben würde.

је он из Београда 23 (11) окт. 1737 своје ранијем знанцу у Русији, белогородском архиепископу Петру Смелићу између осталог, да је на глас да се Турци приближују из Ниша побегао у Београд и сада сам не зна, шта ће даље бити, пошто од ћесара нема никаквих вести, сем што га је ћесар позвао под своју заштиту, а он га послушао. Стога је замолио архиепископа Петра да извести руску царицу Катарину II, Сенат и Синод, како је српски народ од Турака страдао.¹⁵⁵

Пошто из Беча о положају патријархову већ други месец нису ништа одлучивали, дошли су у другој половини новембра у Београд темишварски епископ Никола Димитријевић, вршачки Максим Несторовић и арадски Исаија Антоновић, који су после смрти митрополита Вићентија управљали црквом у Србији и Срему, да се о том питању договоре. Са пристанком будимског, бачког и славонског епископа, јавили су свих шест епископа заједно окружницом 13 (25) нов 1737 свим манастирима, свештеницима, војницима и свим православним хришћанима, да је патријарх Арсеније дошао у епископски колегијум који је управљао црквом у Србији и Срему, па, како има част патријарашку, по речима апостола Павла нека се мањи благослови од већег, те нека му се сви поковавају до будуће потврде двора, уједно нека се и побрину за патријархово издржавање.¹⁵⁶

Да регулише свој положај и код двора, отишао је патријарх Арсеније 27 (16) дец. 1737 с новопазарским епископом Јефтимијем Дамјановићем у Беч и остао је тамо у народноцрквеним пословима целу зиму и пролеће.¹⁵⁷ Карло VI га је „љубочестно“ дочекао и обдарио га је с напрсним крстом у вредности од 1026 фор.¹⁵⁸ У Бечу је патријарх Арсеније за свога пуномоћника акредитовао неког племића Мањана (de Magnan), али није много постигао ни за себе ни за емигранте. Преко Дворског Ратног Већа изражено му је 10 апр. 1738 царско признање за учињене услуге и призната му је јурисдикција у црквеним и духовним стварима над српским свештенством *in Neoaquisticis*, али само — *pro tempore*.¹⁵⁹ За издржавање одређени су му упражњени приходи покојног митрополита из Срема, Баната и Србије, али пошто се они за време рата нису могли убирати, задовољи се он, ради што мањег оптерећења ерара док рат траје, са платом од 6000 фор. на годину. На предлог патријархов да би осигурао опстанак својих присталица, у првом реду свога зета кнеза Рашковића и његових људи, истом одлуком је Карло VI одобрио, да се од емиграната који су с патријархом Арсенијем из Турске дошли формира један пук од 2000 војника за даљу борбу против Турака с тим, да се после рата емигранти уведу у своје старе поседе, за време рата борци да добијају следовања ћесарских граничара, а неборцима да се одреди земља за насељавање. Формирање тога пука и команду на њим поверило је Дв. Ратно Веће 4 маја 1738 генералу *la Cerda de Villa Longa* уз поруку, да ће се после свршетка рата побринути за насељавање тих људи.¹⁶⁰ Али се овај неискусни племић, који није познавао прилике на Балкану, убрзо разочарао. Занесен патријарховим обећањем, да би се у случају кад би ћесарска војска освојила Видин и наставила офанзиву на југ на 80.000 ондашњих хришћана дигло на Турке, гледао је *la Cerda* у својој загрејаној машти себе већ на челу тих устаника при маршу на Цариград и замишљао тамо крунисање царева зета херцега Фрање Лотриншког у Аја Софији. Али је тим веће било његово разочарење, кад је и после патријархова обећања у Бечу да може скупити 8.000 до 9.000 људи, после свога доласка у Београд с тешком муком скупио само око 150 Срба и Арбанаса које је једва могао да држи на окупу. И командант Београда

¹⁵⁵ Ст. Димитријевић. Грађа из руских архива. (Споменик 53) стр. 61.

¹⁵⁶ Јакшић, 14.

¹⁵⁷ Љ. Стојановић, Ст. срп. зап. и натп. II, 2721.

¹⁵⁸ III., Грађа за повјестницу сербску. Летопис М. С. 64, 25.

¹⁵⁹ Ратни Архив, 1738, Protocoll-Registr. f. 773.

¹⁶⁰ *Langer*, Nord-Albanians u. d. Herzegowina Unterwerfungs-Anerbieten, p. 250.

генерал Марули чинио му је при том много сметња давајући једва хлеба тим људима, док је опет свим силама помагао свога љубимца оберкапетана Јована Турчића,¹⁶¹ који је са националном милицијом и добровољцима чувао границу на Дрини.¹⁶²

Веће борбе с Турцима почеле су тек у лето те године и завршиле су се опет с потпуним неуспехом за аустриску војску. После већег сукоба код Корније (28 јуна 1738) потиснуо је генерал Кенигсег Турке натраг, ослободио опседнуту Оршаву и после судара код Мехадије (15 јула) пребацио их је преко Дунава. Али је у новој офанзиви с главном војском велики везир из Ниша у августу Смедерево, Мехадију и Оршаву поново освојио и почетком септембра се у Ниш вратио.

Да зло буде горе, појавила се у јулу т. г. у аустриској војсци у Темишвару¹⁶³ куга и захватила је убрзо цео Банат, Бачку и Срем. Народ је то схватио као праведни гњев Божји „егда поиде Немац на Турчина *пре рока*.“¹⁶⁴ У жалосном стању повукла се аустриска војска из Баната под бедеме Београда и Земуна. Половином септембра опустошила је војска великог везира околину Београда и вратила се (17 септ.) с робљем опет у Ниш.¹⁶⁵ Почетком октобра аустриска је војска испод Београда, десеткована кугом, пошла на север да презими. Принц Карло Лотриншки писао је (9 октобра) своме брату херцегу Фрањи Лотриншком у Беч, да код главне армије од 4 октобра дневно умиру од куге по 150 људи.¹⁶⁶

Сасвим је разумљиво, да се поред таког стања на ратишту, војне власти из Београда и Дв. Ратно Веће из Беча нису могле као што треба да брину и за српско-арбанаску емиграцију из Турске. Остављени сами себи, избеглице Срби и Арбанаси око Београда и Рудника, пали су с тога убрзо у највећу беду. Напуштени устаници морали су већ да продају и своје донето оружје и да се разилазе на рад око жетве, само да зараде хлеба за зиму.

Нису добро прошли ни они, који су после повлачења Лентулове војске остали код својих домова у Ст. Србији и Брдима. Њих је стигла турска освета због неуспела устанка. Гласови о турским зверствима у тим крајевима допрли су чак до Млетака.¹⁶⁷ Том приликом страдао је и Стари Влах. Да спасе свој народ, учинио је стари кнез Хаџи-Братул Рашковић, један херојски гест. Отишао је у шатор турског паше, бацио мусе пред ноге и понудио му своју главу да њоме откупи свој народ. Ово великодушно пожртвовање седога старца, који је уживао велики углед и код Срба и код домаћих Турака, учинило је толики утисак на турског пашу, да је не само цео народ у Ст. Влаху поштедео, него је и старца с богатом почасном хаљином обдарио и израдио му амнестију уз повратак пређашњег имања и части.¹⁶⁸

Кад су били готови са Србима у Ст. Влаху, Турци и Арбанаси Мухамеданци обрнули су се против Брђана. На предлог Босанског Дивана поверила је Porta ту казнену експедицију пређашњем намеснику Дукађина Махмуд-паши, санџаку скадарском Худаверди Ариф-паши и мутеселиму санџака херцеговачког, Мурат-бегу.¹⁶⁹ Први турски напад крајем 1737 Кучи су одбили и побили су Турке у Медуну. И следеће године Кучи су Турке уз помоћ Братоножића и Климената на три места победили: код Вељег Орљева, Златичког

¹⁶¹ Писмо ла Церде из Будима 25. Нов. 1739 М. de Magnan-у у Беч (Langer о. с. р. 268—275).

¹⁶² О акцији Ј. Турчића на Дрини: (Brlić), *Freiw. Theilnahme* ... 262—264.

¹⁶³ *Hammer*, *Geschichte der Pest im Temesvarer Banate (Temesvar 1839)*; Уп. Љ. Стојановић, Ст. срп. зап. и натп. бр. 2787.

¹⁶⁴ Летопис раванички. Гласник XX (1866), 15.

¹⁶⁵ *Hammer*, *Gesch. d. osman. Reiches IV*, 347.

¹⁶⁶ Ратни Архив, *Feld-Acten Türkenkrieg*, Fasc. 10, 7 ex 1738.

¹⁶⁷ *Ј. Томић*, о. с. р. 59.

¹⁶⁸ Одломак из биографија Атанасија Рашковића и његова сина Александра. (Рукопис у пород. архиву Рашковића, у рукама г. Сувачаревића).

¹⁶⁹ *Hammer*, IV, 345.

Куња и Куле Рашовића,¹⁷⁰ али су за то Васојевићи страдали, из Брда су истерани силом у Метохију.

Босански везир Али-паша закључио је затим да освоји Ужице и да казни Клименте, који су се прошле јесени око Рудника и Авале населили. Под заповедништвом беглербега Ибрахим-паше и капетана зворничког Мехмеда 15.000 граничара је Чачак и Ситницу опустошило и Ужице освојило те главно насеље клименташких избеглица Рудник заузело и Клименте по Србији растурило.¹⁷¹

Међутим је у Београду неумешно започета акција генерала ла Церде око војничког организовања српско-арбанаских избеглица потпуно пропала. Заузето у почетку успешним ратним операцијама у Банату и турском контраофанзивом у августу, аустриско вођство није могло или хтело да ту акцију у довољној мери помогне. Ни заузимање патријархово није ту ништа користило. Чим се вратио из Беча (7 јуна 1738), патријарх Арсеније је 21 јуна већ замолио главног заповедника аустриске војске херцега Фрању Лотриншког да се постара за оружје и за средства за издржавање 2.000 на цареву заповест наврбованих емиграната, иначе ће се сви они разбећи. Већ 28 јуна је све формално одобрено, али ни до септембра ни патријарх ни ови емигранти нису за своје издржавање ништа добили. 6 септ. жалио се Арсеније IV да од одређених му 6.000 фор. за целу г. 1738 још ништа није добио, с тога не може да издржава ни себе ни оне епископе и избеглице које су с њим дошли.¹⁷²

Два дана касније жалио се патријарх поново генералу Марулију да војници генерала ла Церде већ 10 дана не добијају ни хлеба ни новаца а после два месеца (26 нов.) јавио је Дв. Ратном Већу, да је генерал ла Церда без његова знања ноћу побегао, а његово одељење се разишло.

Једино је старовлашки кнез Атанасије Рашковић уз материјалну помоћ свога таста патријарха Арсенија организовао једно одељење од 600 Срба и Климентана избеглица и са њима се целу ту годину против Турака уз аустриску војску борио.¹⁷³ У намери да себи олакша потврду за пуковника националне милиције, поднео је кнез Атанасије у Београду 7 септ. 1738 војним властима писмену потврду неколиких Срба капетана из Турске, који су већ били примљени у аустриску војску, у којој они тврде „да понеже мы и въ турскихъ странахъ поменутога Г. Палатна Яванасія ѿ Рашковичъ по между миряны за старѣишега повелителя держали и почтовали есмо.“¹⁷⁴ У зиму 1738/9 нов је главни заповедник војске, генерал Валис, Рашковићево одељење на 300 бораца смањио и поверио му чување савске границе,¹⁷⁵ при чему су многи људи због јаке зиме т. г. страдали.¹⁷⁶

Тако се и друга година рата (1738) за аустриску војску завршила с потпуним неуспехом. Услед акције босанских Турака са запада и пљачкачких испада главне турске војске из Ниша бегали су током целе те године српско-арбанаске избеглице, које су се за аустриском војском повукле у Моравску Србију, даље преко Саве и Дунава, али се њихов број — наравно — не може утврдити. Док главна лица тога устанка и сеобе, патријарх Арсеније и старовлашки кнез Атанасије, тврде да тај број није био велик, а с њима се слаже и историк Јован Рајић, који је тај број могао да провери још од живих учесника у тим догађајима; дотле су опет неки наши летописци и савремена приватна лица по чувењу забележили, да је то била ипак сеоба већих размера.¹⁷⁷

¹⁷⁰ М. Миљанов, Плење Кучи, стр. LIX.

¹⁷¹ Hammer, *ibid.*

¹⁷² Јакшић, 15, 22—24.

¹⁷³ Langer, о. с. р. 280.

¹⁷⁴ Породични архив Рашковића бр. 54. (Нар. библ. у Београду).

¹⁷⁵ Langer, *ibid.*

¹⁷⁶ Љ. Стојановић, Ст. срп. зап. и натп. бр. 2790.

¹⁷⁷ У молби царици 14 марта 1741 сам Арсеније IV тврди да је до краја рата издржао с оно мало њих који су с њим дошли све опасности (Јакшић, 5).

Ат. Рашковић у молби команданту Петроварадина генералу Хелфрајху 1739 каже

Треће године рата (1739) командовао је због сталних неуспеха већ у многоме деморалисаном аустриском војском, маршал граф Валис. По његовој жељи остао је патријарх Арсеније преко целе зиме у Београду и поред опасности од куге, и извештавао га је с времена на време о кретању и снази непријатељевој. На патријархово лично заузимање¹⁷⁸ именовано је Карло VI Атанасија Рашковића због његових заслуга у устанку 1737 и због успешног деловања његова добровољачког одељења 15 марта 1739 за пуковника националне милиције.¹⁷⁹

23 (12) јула т. г. дошло је међутим код Гроцке сасвим изненада с Турцима до одлучне битке, у којој су ћесаревици потпуно потучени. Њихови губици у мртвим и рањеним износили су 10 генерала, 346 виших и нижих официра и 10.251 војника. Турци су тај пораз упоређивали с мохачким. Изгледа, да је у тој битци учествовао и Рашковићев српско-арбанаски пук.¹⁸⁰

Патријарх Арсеније IV био је у јулу 1739 још у Београду, али га 17 авг. налазимо већ у Карловцима, одакле је писмом генерала Валиса запитао, да ли и ту да остане, пошто су многи због опасности од Турака даље побегли.

После дугих преговора склопљен је најпосле 18 септ. 1739 у Београду мир, којим је монархија изгубила Србију с Београдом, делове Босне и Мале Влашке, које је Пожаревачким миром (1718) добила, али је задржала Тамишки Банат.

Главни заповедник аустриске војске, маршал Валис, одведен је због толика неуспеха у тврђаву Глац, а главни уговорач мира генерал Најперг у тврђаву градачку у заточење. Карло VI је „не без најжешћа бола” известио савезнички руски двор о резултатима мира и изјавио барону Бартенштајну, да му је тај рат скратио живот за много година.

Мишљење нашега народа о последицама тога рата и неуспела устанка у вези с њим, кратко и јасно је обележено у једном савременом анонимном запису речима, да тај рат Карлу VI „не само што ползи никаквија придоби, но и наш сербски род чрез злое воевд своих управление турскому мечном посеченију, робству и коначном имјени разграбленију предаде јако едва која душа спасе сја от погибели”.¹⁸¹

Чл. VIII мировног уговора зајемчена је турским поданицима који су прешли на ћесареву страну и борили се против Турака потпуна амнестија и повратак на стара огњишта, али се том дозволом мало ко од српских и арбанских избеглица послужио.¹⁸²

како су се за аустриском војском у Србији повукли: „*der Her Patriarch nebst meiner und etlich 100 Familien*“ (Langer, 279).

Јован Рајић (Исторја IV, 214): „От народа же не весма многии на сију страну преити хотели, но ил в Белграде, или по окрестних пределех остановилисја.“— „Општи лист“ пећке патријаршије има забележено, да је Арсеније IV „Са одабраним народом колико возмог в немецкие земли убегао.“ (Гласник 35, 78).

Насупрот том малом броју забележио је Летопис раванички „В тои рати патријархъ Арсеніе четверти, пећки, даде се бегу и сь шнимъ народъ многоъ, інноци многи и владика нишки Георгие Поповић, одь сея предели, одь Пећи, и Новог Пазара и одь Косова, и сва Сервія дадоше се бегству уз Дунавъ за немецъ.“ (Гласник XX, 13).

Руски магистер у Београду јеромонах Петар Михаилов пише 14 (25) јуна 1738 будимском еп. Вас. Димитријевићу: Србију диштрикта белиградскога као и сву Краину Турци поробили и поарали, а кто могл бегати побегал, кто в Банат Темишварски кто в Срем и Бачку. (Д. Руварац, Јов. Рајић, стр. 98).

¹⁷⁸ Писмо Арсенија IV, Београд 29 априла 1739 Валису у Митроп. — патр. архиву у Карловцима, 388 ex 1739.

¹⁷⁹ Оригиналан царски указ у Нар. библ.; у целини га штампао Рајић, IV, Прибавленіе III, 423—425.

¹⁸⁰ Љ. Стојановић, Зап. и нат. бр. 2784.

¹⁸¹ Љ. Стојановић. Зап. и нат. бр. 2739.

¹⁸² Art. VIII. Caeteris quoque subditis, qui ex utraque parte belli tempore ab obedientia illorum legitimi Domini descriverint, et ad alteram Partem se contributorint, omnino utriusque pareatur, et ad pristinos Lares suos reverti licitum sit; praesertim vero subditi Serviae et Banatus, qui tempore belli ad ottomanidam ditionem se dederint, tam quoad bona, quam quoad vitam omnino incolumes sint. (Instrumentum Pacis inter aug. sacr. et potent. principem ac dominum

Док је у Банату насељавање емиграната глатко спроведено тако да су се они брзо утопили у домаће становништво, дотле је у Срему њихово насељавање од стране поседника великих доминија наишло на многе тешкоће и спорове, због којих нам је и историја тога насељавања боље позната. Србијанска милиција под заповедништвом обрштера Вука Исаковића у јачини од 633 људи са њиховим породицама населила се, као што смо видели, још од новембра 1737 у „Доњој Савској Граници” на запуштеним имањима херцега Одескалки, графа Шенборна и Колоредџа, неплаћајући за време рата никаквих пореза нити дажбина. Рашковићеве људе, међутим, Србе и Арбанасе Клименте, та сремска доминија нису хтела после Београдског мира да приме, стога су они у највећој невољи кампирани по земуницама у околини Карловаца и по збеговима на доњој Сави, тражећи од војних власти, да им се положај регулише.

Одмах после склопљена мира Георгије граф Валис затражио је из Петроварадина 18 (29) септ. 1739 од карловачког, земунског, митровачког и илочног доминија с образложењем: „пошто су миром београдским многе Клименте Албанци и Сервиани све своје у Турској напустили и из чисте верности ћесару се прикључили и против Турака се борили, да те убоге људе приме и издржаваће им даду”. Три слободна лета могу они њиве радити, занатом и трговином се бавити, али ће по истеку тога времена као и други пургери и паори данак плаћати. Милитарци под командом пуковника Рашковића стоје под аудиторijатом Петроварадинског Генералата, но нема сметње, да за њиве, стоку и ливаде по истеку слободне три године спахилуцима данак плаћају.¹⁸³

Пошто то посредовање грофа Валиса није ништа помогло, затражио је почетком идућег месеца сам пуковник Рашковић од Команданта Петроварадина генерала Хелффрајха,¹⁸⁴ да се његовим људима, Србима и Климентима, којих има 5 компанија пешака и 3 компан. коњаника у јачини од 355 људи,¹⁸⁵ даде у Сремској или Банатској граници дуж Саве или Дунава земље за насељавање и да им се, кад су у служби, место порције хлеба, даје из најближих ерарских магазина одговарајућа количина брашна и соли. Генерал Хелффрајх је ту Рашковићеву молбу Дв. Ратном Већу препоручио додавши уз то, да треба уједно и положијати у Доњој Савској Граници насељене србијанске милиције под Вуком Исаковићем формално утврдити.¹⁸⁶ Кад ни то није помогло, онда је патријарх Арсеније преко генерала Кевенхилера 12 нов. 1739 одређено затражио, да се Рашковић и његови људи приме у редовну „илирску националну милицију” и да се разврстају по војничким шанчевима, а осталим пресељеницима, *status civilis et oesopotici*, који сада неодређено лутају по Срему, Славонији и Банату, да се да земље и право слободног кретања и трговања.¹⁸⁷

На поновне заповести Марије Терезије Славонска Земаљска Депутација је тек у јесен 1742 „Сервијанце, Албанце, Клименте и њихове породице”, као граничарску милицију организовала и дуж Саве их сместила. 1 окт. 1742 јавила је та Депутација преко Неоаквистичке Субделегације царици, да Србијанци имају 12, а Албанци и Клименте 8 компанија, од којих неке имају 25 до 30, а неке опет 70—100 људи. Тих 20 компанија подељене су на земунски, митровачки и илочки доминиј. Та граничарска милиција протеже се уз Саву

Carolum Romanorum Imp. et potent. Principem d. Mahmud Han Ottomanorum ac Asiae et Graeciae Imperatorem etc. ab altera parte die XVIII m. Sept. 1739 ad Albam Graecam seu Belgradum in Serviae Regno conclusae et signatae. — Ратни Архив, Feld-Acten, Friedenstractate.

¹⁸³ Споменик LII, 196.

¹⁸⁴ Целу молбу А. Рашковића с кратким прегледом његове акције од почетка устанка до тада — штампао Langer о. с. р. 279—280.

¹⁸⁵ Заповедници појединих компанија били су капетани: Милко Јаковљевић, Радосав Костић, Вата Ђока (Суока), Деда Ђондошевић, Илија Сактијановић, Ника Дикић, Стеван Недељковић. (Langer, 281).

¹⁸⁶ Ibid. 277—279.

¹⁸⁷ Ibid., 275—277.

од Земуна до ушћа Босута и на турској граници одржава 42 чардака. Domini terrestres одељени су од земље граничара — хумкама. На основу донационалних писама задржавају domini terrestres у целини ius venationis et piscationis, граничари уживају ограничено ius glandinationis et silvarum, за подмирење кућевне потребе. Сва три domini terrestres добијају од ерара на основу донационалних писама као отштету за њихову земљу, одузету за Границу, за сваку годину заједно 1830 фор., која ће им се свота одбијати од порезе од 1 нов. 1743. Католичке Клименте, који су под пуковником Рашковићем измешани заједно с „Албанцима, који су одани шизматичкој вери” оделиће се од

Мушка и женска ношња Арбанаса Климената у Срему 1782 г.¹⁸⁴

ових из верских разлога и уврстиће се у две остале компаније Климената, код којих верску службу врше мисионари.¹⁸⁸

Битне промене у насељавању Срба и Арбанаса-Климената тиме нису изведене. У главном су србијанска милиција и Клименте и од 1742 даље задржали иста места, која су населили у новембру 1737,¹⁸⁹ само што су све Клименте сконцентрисане у компанију капетана Деде у Никинцима и Шапини и у компанију капетана Вате у Мишковцима и Кевешинцима.

1748 г. је граничарски хусарски пук Атанасија Рашковића активиран и

¹⁸⁸ Extractus Prothocolli Subdelegationis Neoquisticae de dato 8 nov. 1742 die Einteilung und Unterbringung der Servianer, Albaneser, und Clementiner als Gränitzer am Sau-Strohm in Slavonien betreff. (16 pag. fol.) — (Kammer-Archiv, Slav.-syrm. Judemnisations-Acten 1752).

¹⁸⁹ Марко Александар барон Пејачевић у својој тужби од 6 марта 1748, да му се на његовом митровачком имању надокнади штета, између осталог наводи:

он му је постављен за пуковника са седиштем у Бановцима,¹⁹⁰ те је са својим људима учествовао у свим аустриским ратовима у Италији и Немачкој до своје смрти 1754 г.¹⁹¹ Идуће године коначно је решено и питање насељавања Климената на тај начин, што им је на митровачком спахилуку у селима Никинцима, Хртковцима и Јарку додељено 222 сесије.¹⁹²

У то доба пролазио је често кроз та клименташка села у Срему зет кнеза Ат. Рашковића, аустриски официр (а потоњи руски генерал), Симеон Пишчевић. У својим мемоарима¹⁹³ описао је он укратко: спољашњи изглед, народну ношћу, оружје, начин живота, језик, веру и неке обичаје тих Арбанаса-Климената, којих је по његову рачуну било око 500 породица. Нарочито се Пишчевићу допало отмено држање и високи раст њихових племенских старешина Биц-Вате и Деде, под чијим вођством су се Клименте после неуспела устанка на Турке и преселиле у Срем.

Много опширнији опис свечане мушке и женске народне ношће тих Климената у Срему из год. 1782, дао је Немац v. Windisch уз слику,¹⁹⁴ коју горе износимо.

Поред свега немешања са околним становништвом и строго одржаване индогамије, ипак је процес асимилације међу сремским Климентама нагло напредовао. По статистици 1910 од 2565 становника села Хртковаца знало је арбанаски само 37 лица, а у Никинцима од 1773 становника само још 18 лица; остали су се претопили у Србе или Хрвате и задржали само још нејасан спомен о свом арбанаском пореклу.

Мута Костић.

Klenak. Von diesem Dorf hat Obst-Wchtm's Vuk Compagnie v. 1 Nov. 1737 bis Ende Jan. 1742 per $4\frac{1}{2}$ Jahr $\frac{2}{3}$ Theile genossen. Vom 1 Febr. 1742 bis Ende Oct. 1745 hingegen Oberst Rašković das ganze Dorf genüsst, mithin erträgt das Interesse per $3\frac{1}{2}$ Jahr, jährlich 95·12, Summa = 309·15 f.

Vuczin, durch die Uskoken besessen.

Hertkovze, genüsst Capit. Trifun Comp. aus Servien.

Schivolith, Gerdanovcze haltet des Ober-Capit. Stanissa Comp. per 5 Jahr und dann wieder von der Herrschaft genossen.

Kiertaz, Vuk's Servianer-Comp. vom 1 Nov. 1737 bis Ende Jan. 1742. Vom 1 Febr. 1742 bis Dec. 1745 also $3\frac{3}{4}$ Jahr dieses Praedium genüsst völlig Oberst Rašković.

Nikinze haltet Cap. Deda Clementiner Comp.

Schapina die Hälfte durch 5 Jahre.

Michkovze und Keveschinze, Capit. Vatta Comp. der Klementiner, *Tapoviza,* Ober-Cap. Stanissa durch 4 Jahre... Summa 6662·80 Gulden.

(Kammer-Archiv, Syrm.-Slavon. Indermnisations-Acten Fasc. 15392/6).

¹⁹⁰ *Vaniček,* о. с. I. 539.

¹⁹¹ *Летопис М. С.* 65, 10.

¹⁹² *Thalloszy* о. с. p. 321.

¹⁹³ Тај одломак Пишчевићевих мемоара штампан је у руском часопису *Вјестник Европи* 1870.

¹⁹⁴ *Windisch,* Von den Klementinern in Syrmien. Mit einem Kupfer. *Ungrisches Magazin* 1782, II, 76—89.

[На стр. 208 у 11 реду од горе место 2 септ. 1735 треба ставити 2 окт. 1730. — На стр. 224 у 9 реду од горе место код Ниша треба ставити код Шапца].

INHALTSANGABE.

In obiger Abhandlung: *Der serbisch-albanische Aufstand in Alt-Serbien gegen die Türken 1737 und die Emigration nach Ungarn,* beschreibt Dr. Mita Kostić, Professor an der Philosophischen Fakultät in Skoplje, nach kurzer Schilderung der psychischen Disposition der christlichen Bevölkerung Alt-Serbiens vor dem Aufstande, und vorheriger geheimen Aufstandsverhandlungen der geistlichen und weltlichen Volksanführer der Serben und des albanischen Clementiner-Stammes mit den österreichischen Militärbehörden: den serbisch-albanischen Aufstand gegen die Türken in Alt-Serbien 1737 im Anschlusse an den Vorstoss

der österreichischen Vorhut nach Novi Pazar und das Kossowo-Feld während des grossen österreichisch-türkischen Krieges 1737—1739.

Auf Grund eines neuen Archivmaterials wird da genetisch in allen seinen Entwicklungs-Phasen dieser gut organisierte serbisch-albanische Aufstand unter Anführung des Patriarchen von Ipek Arsenius IV, des Knezen von Stari Vlach Athanas Rašković und des Voyvoden der Kučen Radonja Petrović weitläufig geschildert, von seinen anfänglichen Erfolgen an bis zu jähem Zusammenbruche infolge des Rückzuges der österreichischen Unterstützungs-Abteilung unter Obersten Lentulus aus Novi Pazar gerade im Momente, als der Aufstand vor seiner entscheidenden Aktion stand.

Im weiteren Verlaufe der Abhandlung wird ferner das weitere Schicksal des Patriarchen Arsenius und des Knezen Rašković nebst jener Serben- und Clementiner-Familien während der zwei folgenden Kriegsjahre beschrieben, die sich nach dem misslungenen Aufstande mit dem österreichischen Heere nach Nord-Serbien zurückgezogen, und nach dem Belgrader Frieden in Syrmien und Banat angesiedelt haben.
